1899 Ny följd ✣ II årg. Häft. 18

DAGNY

TIDSKRIFT FÖR

SOCIALA OCH LITTERÄRA INTRESSEN

UTGIFVEN AF

FREDRIKA-BREMER-FÖRBUNDET

ORGAN FÖR

FREDRIKA-BREMER-FÖRBUNDET,
FÖRENINGEN FÖR VÄLGÖRENHETENS ORDNANDE
OCH FÖRENINGEN HANDARBETETS VÄNNER

REDAKTÖR: LOTTEN DAHLGREN

INNEHÅLL:

HENRIKA WIDMARK: Vid Handarbetets Vänners 25-års-jubileum.
CALLA CURMAN: »De sju fostermödrarna.»
ANNA FLEETWOOD-DERBY: Handarbetets Vänners barndom.
SOFIA GISBERG: Öfversikt af Föreningen Handarbetets Vänners verksamhet 1874—1899.

Textilafdelning, Thyra Grafström.
Färdiga och påbörjade **Broderier** på siden-, klädo-, lärft- och yllestramalj; passande för Dukar, Portiärer, Mattor Kuddar, Serveringsdukar m. m. Mönster uthyras. Reqvisitioner från landsorten ombesörjas pr omgående.

Fullständigt handelslärroverk, omfattande alla merkantila läroämnen, språk, stenografi och maskinskrifning. Årskurser, Terminskurser, 3 mån. kurser samt kurser i särskilda ämnen.
Anmälningar och upplysningar hvarje dag. Nya elever mottagas.
Prospekt gratis på begäran. Skrifinstitutet fortgår oförändrad. Söndagslekt. 9—11 f. m.

SVECIA **Solidt, tidsenligt Lifförsäkringsbolag.**
Ömsesidighetsprincip. — Svensk dödlighet.
Kvinliga agenter och inspektörer antagas.
Kontor: Regeringsgatan 3. SVECIA

Största lager af

Duktyger,

Lakans- och Örngåttslärfter,
Handdukar, Hollands, Madapolam,
Piqué, Broderier & Spetsar.
Specialité: **Damutstyrslar,**
hvilka förfärdigas å egen Syatelier och levereras fullt färdiga, märkta och tvättade.
Egen Tvätt- och Strykinrättning jemte Ångmangel.

K. M. LUNDBERG,
Stureplan.

Verktyg för Läderplastik

af en mängd olika modeller hos

Per Froms Velocipedfabriks-Aktiebolag,

Kongl. Hofleverantör,

Mästersamuelsgatan 34, STOCKHOLM.

OBS.! Saxar och knifvar slipas, och all slags lackering samt förnickling verkställes.

Smedman den äldres

HANDELS-SKOLA

Stockholm, **Stortorget 16.** Allm. tel. 21 77.

Nya elever mottagas alla tider på året.

Anmälningstid 9—12.

Dugliga biträden erhållas från skolan.

OBS.! Å bref anhålles om fullständig adress.

Nya Hushållsskolan

(för bildade flickor). Grundad 1881.

Föreståndarinna: **Fröken H. Cronius.**

Nya Hushållsskolans Matsalar

Vestra Trädgårdsgatan 19.

OBS.! Särskild matsal för fruntimmer.

Annonser för DAGNY

upptagas af

fröken Ingeborg Bergström, 31 Östermalmsgatan 31.

För kapitalister, särskildt fruntimmer, har det länge varit ett önskningsmål att kunna öfverlämna vården af sina värdepapper och skötseln af sina affärer åt någon person eller institution, som med absolut säkerhet förenade punktlighet och noggrannhet i utförandet af det anförtrodda uppdraget äfvensom prisbillighet. En sådan institution är

Stockholms Enskilda Banks Notariatafdelning

(Lilla Nygatan 27, expeditionstid 10—4),

som under garanti af **Stockholms Enskilda Bank** åtager sig vård och förvaltning af enskilda personers och kassors värdepapper.

Exempel 1. Om en person hos Notariatafdelningen deponerar obligationer, inkasserar Notariatafdelningen vid förfallotiderna kuponger och tillhandahåller deponenten influtna medel. Vidare efterser Notariatafdelningen utlottningar af obligationer och underrättar deponenten i god tid, ifall en denne tillhörig obligation blifvit utlottad, samt lämnar förslag till ny **placering** af det ledigblifna kapitalet.

Exempel 2. Om inteckningar deponeras hos Notariatafdelningen, underrättar Notariatafdelningen gäldenären därom att räntorna å inteckningarna skola till afdelningen inbetalas, hvarefter de medel, som inflyta, till deponenten redovisas. Vidare tillser Notariatafdelningen att inteckningarne blifva i vederbörlig tid förnyade. Om en hos afdelningen deponerad inteckning genom underlåten förnyelse skulle förfalla, ersätter **Stockholms Enskilda Bank** därigenom uppkommen skada.

Förvaringsafgift: 50 öre för år pr 1,000 kronor af depositionens värde, dock ej under två kronor.

Nytt till julen 1899

från Fosterlands-Stiftelsens Förlags-Expedition.

Lefnadsminnen af hofpredikanten *G. E. Beskow.* Af honom själf uppteckade. Häft 1.50; klotb. 2.50.

Frideborg. Folkkalender för 1900 af pastor *B. Wadström,* med bidrag af flere författare. 34:de årg. Rikt illustrerad. Kart. 1 kr.; klotb. 1.75.

Varde ljus! Illustrerad Missionskalender för 1900 af docenten *A. Kolmodin,* med bidrag af flere författare. 8:de årg. Häft. 1 kr.; kart. 1.25.

På himlastigen. Ny och fullständig öfversättn. af *E. Prentiss'* »Steppen Heavenward» af *G. S. Löwenhielm,* Häft. 2 kr.; kart. 2.50; klotb. 3 kr.

Genom mörka dalar. Berättelse ur lifvet af *P. D. von Blomberg.* Häft. 1.25; kart. 1.50.

Den store läkaren. Berättelse af *E. Thorne.* Häft. 75 öre; kart. 1 kr.

Fem små fågelungar. Berättelse för smått folk af *Agnes Gibberne.* Med illustrationer. — Häft. 75 öre; kart. 1 kr.

Den heliga historien af *Alfr. Edersheim.* Sjette o. sjunde delarna à 1.50. Med sjunde delen, som kommer att åtföljas af kartor, register och förf. porträtt, är detta värderika arbete fullständigt utkommet.

Berättelser ur lifvet samlade af *C. O. Rosenius.* 5:e och 6:e häft. à 25 öre. Alla sex häftena bundna i 2 band à 1 kr.

Om bibelläsning och huslig andakt. Rösten ur den äldsta kristna kyrkan. — Häft. 40 öre.

Till modern från en mormoder. Af *Fanny Tuxen,* förf. af »Till bruden från en silfverbrud». Häft. 1 kr.; kart. 1.25.

Af Gud — till Gud. Af *T. H. Svartengren,* förf. af »Det är fullkomnadt». Häft. 75 öre; inb. 1 kr.

Bibliotek för de unga: N:o 94. En modig kvinna af *A. Volmar.*
N:o 95. Vinterrosor af *A. Volmar.*
N:o 96. Borttappad och igenfunnen af *A. C.*
N:o 97. Korset af *A. C.*
N:o 98. Gökropet af *A. C.*

Barnens bilderbok med berättelser för de små, samlade af *L. S.* 8:de boken 75 öre.

Hafva vi i vårt protestantiska land någon särskild anledning att vara på vår vakt emot katolicismen och dess förvillande läror? Af pastor *Carl Skog.* 25 öre.

Jag och mitt hus vilja tjäna Herren. Betraktelser för det kristliga lifvet af pastor *L. Kaiser.* Häft 60 öre; kart. 80 öre.

Aug. Magnusson

46 & 48 Vesterlånggatan 46 & 48

STOCKHOLM.

(Etablerad 1860.)

Största lager i Norden

af

Kulörta och Svarta Klädningstyger

i **Siden** och **Ylle**,

Bomullsvaror, Kapptyger och Schalar.

Afdelningen

för å egen fabrik confectionerade artiklar, inrättad efter utländskt mönster, erbjuder ett

storartadt urval af färdiggjorda

Promenad- och ällskapsklädningar,

Bluslif och Kjolar,

Res-, Rid-, Velociped- o. Gymnastikdräkter, Morgonrockar och Underkjolar m. m.

Allt efter senaste modeller.

Riks-Telefon 6 26. Allm. Telefon 28 67.

Profver på begäran kostnadsfritt.

Riks-Telefon 6 26. Allm. Telefon 28 67.

FÖRENINGEN HANDARBETETS VÄNNER 1874—1899

Vid Handarbetets Vänners 25-års-jubileum.

Moder Svea, till din ära
Mången skald har höjt sin röst
Att vid seklets slut dig bära
Lof och pris ur svenska bröst,
Manat fram ur dunkla grifter
Wasa, Sture, Engelbrekt,
Sjungit hjältarnas bedrifter
För en veklig nutidssläkt.

Lyssna, hör, din dotter talar
För ett älskadt fosterland!
Vid dess sjöar, berg och dalar
Äfven hon sitt hjärta band.
För dess folk, som bark fått spisa
Under nödens tunga år,
Kan ock hon sin kärlek visa.
— Du, o moder, det förstår!

Stolta äro dina anor,
Stolta dina hjältars namn,
Dina blå och gula fanor
Svajat högt i fjärran hamn;
Men i landets stilla bygder
Dina döttrar offer gett
Genom kärlek, tro och dygder,
Tårar ock, dem ingen sett.

Det är kvinnan, som med böner,
Under idoghet och flit,
Fostrat landet ädla söner,
Fyllda utaf kraft och nit,

Och historien kan svara
Om vi spörja hjältedåd,
Att när landet var i fara
Visste Sveas döttrar råd.

I de svåra ofredsdagar,
Då i härnad mannen drog,
Tvingad utaf nödens lagar,
Skötte kvinnan teg och plog.
Sträfvande att oron döda
Under vinterkvällen lång
Har hon efter dagens möda
Tröttad dignat mången gång.

Hvad den trägna husmor hunnit!
Arf till barn och barnabarn
Utaf linets tråd hon spunnit,
Kardat ull och tvinnat garn.
Själf hon ritade sitt mönster
Till en »rya«, till en »dräll»
Och i rutan af ett fönster
Fann hon kanske sin modell!

Konstsöm hon på skjortan sydde
Hennes käcke brudgum bar,
Blad och rosor lifvet prydde
På den dräkt, som hennes var.
Skogens mossa, blad och växter
Lånade åt garnet färg,
När hon väfde bibelns texter,
Sagor ifrån dal och berg.

Tankar kommo, tankar gingo,
När hon taktfast skytteln slog.
Många fromma böner fingo
Krigets tappra söner nog.
»Gud bevare fosterlandet,
Skydde det från strid och split!
Gud allsmäktig är, Han kan det,
Och till Honom står min lit!»

Så hvad landets döttrar gifvit
Af sin tanke, af sin id,
Helt och hållet **svenskt** *har blifvit*
Och i vår moderna tid
På sitt tysta språk det talar,
Lär oss älska Sveriges folk;
Lifvet uti skog och dalar
Får däri en mäktig tolk.

Tider kommo, då »det gamla»
Glömdes bort för utländskt kram,
Men i syfte att det samla
I sin fosterländska ram
Svenska kvinnor sammanslöto
Sig i **»Vännernas»** *förbund.*
Hur de väg för hemslöjd bröto
Se vi prof i denna stund.

Som ett vördadt arf de gömma
Hvad oss folkets kvinna lärt,
Hennes mönster än de sömma,
Hålla hvad hon gifvit kärt,
Och med **minnets** *tråd de väfva*
Nutids tanke, framtids dröm.
Målet är, hvartill de sträfva:
Sveriges ära och beröm.

Gud bevare fosterlandet,
Skydde det från strid och split!
Gud allsmäktig är, Han kan det,
Att i enighet och flit
Nordens söner måtte vinna
Kraft som skogens starka fur
Och i frid dess döttrar spinna
Trådar till en hög kultur!

Henrika Widmark.

"De sju fostermödrarna."

Då idén — hemslöjdens förädling, fosterländskt, konstnärligt — blifvit född och omhuldad af sina närmaste, fick den i dopet sitt namn — Handarbetets Vänner — och till faddrar icke mindre än 20 intresserade damer, d. v. s. alla dem, som undertecknat det första uppropet till allmänheten, för att genom ett lotteri samla en grundplåt åt det nyfödda tankebarnet. Dessa tjugo bildade alltså föreningen Handarbetets Vänners första styrelse. Men det var med dessa mångtaliga faddrar som med så många andra; blott få af dem voro i tillfälle att till det sista stanna kvar på sin post och åtaga sig fostermoderns alla plikter.

Det är minnet af dessa trofasta »fostermödrar» bland föreningens första styrelse, som vi här vilja återkalla, dessa som, kämpande med stora svårigheter, »älskade fram» barnet på sin lifsstråt. Det var underbart att se hur gnistan lågade upp till en löpeld, tändande den ena efter den andra af dessa kvinnor, som sammanslutit sig för att i lust och nöd oförtrutet arbeta för idéns förverkligande. I det fallet kan man säga, att de voro *en* själ och *ett* hjärta, ehuru lyckligtvis för den goda saken mycket olikartade till skaplynnen och begåfningsområden.

När tanken i dessa dagar med tacksamhet går tillbaka till denna första uppsättning af ledande krafter, gripes den också af djupt vemod, ty af dessa sju finnas nu blott tvenne kvar i lifvet. Men öfver minnet af hvad dessa tillsammans uträttat under begynnelsens grundläggande år, hvilar en glans nästan som öfver den första kärlekens hänförelse, då allt är nytt och ungt och fullt af pulserande lif och förhoppningar.

Som emellertid dessa fem hädangångna styrelseledamöter, Sophie Adlersparre, Hanna Winge, Ellen Ankarsvärd, Hanna Lindberg och Fredrika Limnell, äro alla vidt kända personligheter, som enhvar fått sin lefnadssaga tecknad, och som vi hoppas att de båda återstående, Molly Rohtlieb och Anna Fleetwood *, ännu må hafva långt kvar innan minnet täljer deras, så vilja vi här endast i kort-

* Fröken Fleetwood har utgått ur styrelsen, sedan hon 1884 genom giftermål öfverflyttat till England. Hon kvarstår dock i föreningen såsom hedersledamot.

het påminna om ett och annat, som dessa »sju fostermödrar» i kärlek och uppoffring verkat för tankebarnet, i det de nedlade många af sina bästa gåfvor vid dess uppfostran och vidare utveckling.

* * *

Främst vända vi då våra blickar till stiftarinnan och ordföranden, friherrinnan *Sophie Adlersparre-Leijonhufvud*, den kända skriftställarinnan *Esselde*, som för en tid lämnade kvinnorörelsens djupare frågor för att gifva sin tanke och penna åt kvinnornas hemslöjd, emedan hon insåg att dennas förädling omdanade en hittills ringaktad »kvinnofråga» till en af stor och utvecklande betydelse. Att hon var stiftarinnan veta vi, ehuru idén samtidigt uppstått hos både fru Winge och fröken Rohtlieb. Men kanske våga vi säga att utan fru Adlersparres energiska vilja hade den aldrig tagit gestalt.

Under de första åren af Handarbetets Vänners tillvaro blef den så att säga hennes tankes tanke. Här koncentrerade hon sitt intresse och bidrog därigenom såsom ingen annan till *snabbheten* af dess utveckling. Ty med en ständigt svällande rikedom af initiativ förenade hon en energisk kraft att i handling omsätta sina planer, att besjäla andra därför och göra det omöjliga möjligt. Hon bodde den tiden på Södermalm och otaliga voro »ukaserna från Söder», som man skämtsamt benämnde dem, hvilka därifrån utgingo. Hennes sublima förakt för de svårigheter hon pålade både sig själf och sina medarbetare, hennes nästan naiva tro att de alltid hade tid och utvägar att så godt som ögonblickligen utföra hennes geniala, men ofta kinkiga uppdrag med två tomma händer, inspirerade äfven dem till samma hänförda tro, som flyttar berg. Mycket, som annars blifvit fördröjdt i tvekan, blef därigenom utfördt, den ena tanken tog den andra, den ena förverkligade idén skapade åter nya att rastlöst arbeta för, och så växte Handarbetets Vänner hastigt nog ut till ett omfång, som man från början aldrig anat. Ibland kunde hon tyngas af ansvarets bekymmer och plötsligt förskräckas af företagets växande kraf. Men det var blott korta ögonblick. Hon har själf vittnat att hon ägde mödans belöning i »*initiativets glädje* och den *tro*, som bär sanningen, äfven i dess skenbart obetydligaste former, och som aldrig kommer till oss på *blott* naturlig väg».

Hennes penna arbetade dessa år outtröttligt i tidskrifter och tidningar för att bland allmänheten röja väg för handarbetets nya tankar. När man besinnar, att hon därtill länge förde den vidlyf-

tiga korrespondensen för Byråns ärenden, häpnar man hur den öfverlupna skriftställarinnan fann tid och intresse för prosaiska affärsbref. Men hon såg allt i stort. I företag, där hon anade nya fruktbärande arbetsfält för kvinnan, blef intet henne ringa.

Förutom sin stora geniala arbetskraft, som hon med ödslande händer skänkte, gaf hon också Handarbetets Vänner ett stöd såsom ingen annan i den makt, som låg i hennes representativa och vördnadsbjudande personlighet. Genom hennes bemedling erhöll man under föreningens första år fribiljetter å statens järnvägar, och gällde det att få offentliga eller enskilda understöd för det unga företaget, så var det nästan alltid genom henne det vanns. Såsom talarinna var hon den yppersta, antingen hon talade vid festerna för föreningens arbeterskor eller inför större kretsar, som samlats för att lyssna till hennes ord om det svenska textilarbetets förädling.

Handarbetets Vänner hade den oskattbara lyckan att äga fru Adlersparre såsom sin ordförande till år 1887. Vid denna tid tog Fredrika-Bremer-Förbundet alla hennes krafter i anspråk, och då hon nu sett att hennes tankebarn växt ut till mognad och att dess lif var tryggadt, så lämnade hon det, om än med saknad, för nya lifsmål. Med många innerliga band var hon dock fortfarande fästad därvid, såsom man alltid blir vid den man lefvat och offrat mycket för, och midt i nya, brinnande arbetsplikter upphörde hon aldrig att med lifligaste intresse följa Handarbetets Vänners utveckling och hälsade med glädje hvarje nytt fält, som där uppbröts och odlades.

* * *

Bredvid Sophie Adlersparre äga vi att minnas den andra stiftarinnan, *Hanna Winge*, den genialiska konstnärinnan, eldsjälen, som lyste ut öfver vidderna, medan hon själf satt i sjukdomens och lidandets mörker! Hvem kan utan djupaste rörelse minnas hennes intuitiva, feberaktiga arbete, i hvilket hon ständigt inlade mångdubbelt af hvad hennes fysiska krafter orkade, och därför stupade som ett sannt »arbetets offer». Icke därför att andra pålade henne det — tvärtom, man sökte på allt sätt skona och spara henne — utan därför att hon drefs af en inre eld, som aldrig fick nog bränsle.

När Hanna Winge och Sophie Adlersparre möttes, var gnistan tänd hos dem båda; de förstodo och behöfde hvarandra och med fast tro på idéns framtid började de tillsammans att arbeta därför, hvar efter sitt kynne och sin egenartade begåfning.

Hanna Winge och Handarbetets Vänner voro som predestinerade för hvarandra och skänkte hvarandra ömsesidigt sina bästa gåfvor. Hon gaf idén hela sin konstnärlighet; idén återigen gaf henne hela sin inneboende fröjdeskatt, gaf åt hennes sista år ett nytt arbetsmål och ett glädjeskimmer, som hon ingenstädes annars kunnat finna, då tilltagande sjuklighet tvingade henne att för alltid nedlägga sin kära pensel. Hon började i stället måla med nålen, medan hennes konstnärsfantasi diktade mönster och hennes ande fick ny näring i studiet af olika stilarter och gamla, glömda arbetsmetoder. Säkert är att utan Hanna Winge hade Handarbetets Vänners idé aldrig blifvit hvarken så fosterländskt eller konstnärligt genomförd.

Under åratal hade hon följt sin makes, professor Eskil Winges, sträfvanden att inom målarkonsten upptaga nordiska ämnen ur våra myter och hjältesagor. Därunder hade hennes egen håg mer och mer riktats mot förgångna tiders skönhetsmotiv, liksom hon sett dem uppdyka i gamla stilfulla väfnader och broderier, dem hon lärt känna under resor i vårt land, särskildt i Skåne och Dalarne. Ej underligt då, att hos henne vaknade tanken att fortsätta, där de gamla slutat, att utveckla, förädla och för vår tid fritt öfversätta det förgätna textilarbetets föråldrade poesi. Hvem ägde också som hon, målarinnan med den äkta konstnärsblicken, det fina färgsinnet och den rika sakkunskapen, alla förutsättningar för att lyckas? Då just vid denna tidpunkt en begynnande ögonsjukdom förbjöd henne att måla, grep hon i sin smärta denna nya målningskonst med nålen, som ej frestade så starkt på ögonen, men gaf nya tankar och nya problem att lösa.

Samtidigt studerade hon samvetsgrannt både inom litteraturen och museerna allt hvad hon för sin nya konstutöfning behöfde, för att kunna arbeta i samförståelse med gamla tiders bästa anda. Därför äga hennes kompositioner icke blott den äkta ingifvelsens flykt och omedelbarhet, utan äfven det grundlag af vetande och insikt, som gifver hennes arbeten ett så stort värde. Därför väckte också dessa hos verkligt konstförstående män och kvinnor den största uppmärksamhet. Så läser man t. ex. i professor Dietrichsons lefnadsteckning öfver Hanna Winge, när han prisar hennes härliga antependium för Tyska kyrkan i Stockholm, att »et saa pietetfuldt gjennemtænkt og skjønt Arbeide paa dette Omraade sjælden er blevet utført i Sverige siden Renaissancens Dage».

Att Hanna Winge under sitt mångåriga arbete för Handarbetets Vänner kom att återupptaga paramentikens här länge förgätna konst

och att hon för vårt land komponerat flere sköna kyrkoskrudar torde vara en så känd sak, att den här ej behöfver vidare omtalas.

Det var ju naturligt att således Hanna Winge med sin mångsidiga konstnärsbegåfning blef under det första årtiondet af Handarbetets Vänners tillvaro, innan sjukdomen alldeles nedbröt henne, den förnämligaste insatsen i det stora arbetet. Full af skapande idéer, ägde hon också den praktiska förmågan, som möjliggjorde förverkligandet af hennes geniala kompositioner. Hon var på en gång skapande konstnär och skicklig konstsömmerska; ja, hon var t. o. m. färgare i svåra fall under dessa anilinfärgernas triumfdagar. Hon visste råd för allting, visste hvar man kunde anskaffa de riktiga stofferna, och stodo de ej att få, visste hon hur de skulle väfvas. Hon uppfann förenklande och förskönande sömnadssätt och kunde med outtröttligt tålamod på sina arbeten försöka alla färgnyanser, sprätta upp om och om igen och genomgå hela färgskalan, tills hon ändtligen blef nöjd, förkasta och pröfva olika slags styng tills hon slutligen nådde sitt åtrådda mål. Så stor var hennes skönhetslängtan, att för att tillfredsställa den helt blef intet henne för obetydligt. Och allt detta nya, rastlösa arbete under växande plågor och sömnlöshet! När man såg henne i kvalfull kamp mot sjukdomen offra sig själf bit för bit, under det hon var i största behof af stillhet och ro, måste man tänka på skaldens ord:

»Gud hjælpe den, som ikke kan
gi kun sin halve Sjæl.»

Helt gaf hon sig med *hela* sin rika, vibrerande konstnärssjäl och därför gifva också hennes arbeten ett lefvande helhetsintryck, som få kvinnors.

Vid konstutskottets sammanträden och uppe på Byrån blef hon alltmer sällsynt, allt som sjukdomen gick framåt. Man fick gå upp till henne för att rådgöra; en och annan arbeterska fick ibland gå in i sjukrummet för att få hennes undervisning och rättelse. Hon kunde då lysa upp ett ögonblick och med en fläkt af uppblossande liflighet slunga ut sina anmärkningar, och de voro ibland ganska skarpa och bitande, ty hon fordrade mycket och plågades oerhördt af dumma missgrepp. Eller hon kunde vänligt, nästan smeksamt ge sitt bifall tillkänna, glädjas med ett barns intensitet åt skönheten i ett lyckadt arbete och ännu med några blixtljusa ord belysa dunkla arbetsområden, där man stod famlande. Sällan såg man så andens seger öfver materien som hos henne!

Men förlamningen grep alltmer omkring sig. Allt måste hon — den förr så rastlöst flitiga — lämna ifrån sig. Slutligen grep förlamningen äfven hennes tunga och blott de bedjande, själfulla ögonen talade ännu. Hennes rika intelligens var dock oförlamad. Förmågan att minnas — *ricordarsi i giorni felici* — och att lida gränslöst stod kvar till det sista. Den 9 mars 1896 slutade döden hennes martyrskap.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Man öfverraskas, när man bland våra unga konstnärer märker hur föga Hanna Winge är för dem bekant, och dock var hon väl den märkligaste bland de banbrytande kvinnorna inom vår svenska konst. När man besinnar, hur hon var den första i ledet bland våra målarinnor så länge hennes ögon stodo bi, hur hon sedan fann nya konstnärliga områden och gick som den första öfver dessa obrutna marker, öfverallt lämnande spår af den själfständigaste genialitet, därtill hur uppburen hon var i vida kretsar under sin krafts dagar, hur förtrollande och spirituell hela hennes personlighet verkade, hur skiftande mångsidig, hur energisk och modig, hur sällsynt full af en arbetsglädje, hvilken, slutligen kringskuren på alla sidor af obeveklig sjukdom, dock girigt fasthöll till det sista hvarje tillfälle att konstnärligt verka; — när man minns allt detta, måste man fråga sig hur det är möjligt, att en sådan personlighet är nästan obekant och förgäten af den nya konstnärsgenerationen.

Men minnet af hvad Hanna Winge varit för Handarbetets Vänner både såsom stiftarinna och konstnär är outplånligt inväfdt i föreningens historia.

* * *

Att *Ellen Ankarsvärd*, kvinnan med den öppna blicken för allt framåtskridande, skulle ställa sig med i ledet, där det gällde tidens nya tankar äfven inom kvinligt handarbete, var naturligt, hur öfverhopad hon än var af arbete för viktiga sociala frågor. Det var för den unga föreningen en lycklig stund, då fru Ankarsvärd med sin klokhet, sitt öfverlägsna förstånd blef en af styrelseledamöterna i ekonomiutskottet och sedermera ordförande där till sin död.

Någon har sagt att fru Adlersparre födde idéerna och fru Ankarsvärd uppfostrade dem. Och det visade sig äfven här. Hon tuktade och gaf alla dessa nya, svallande planer sin ans och skötsel, ordnade, systematiserade och gaf fast karakter och hållning åt de genialiska hugskotten. Med sin enastående administrativa förmåga

bragte hon också välbehöflig klarhet och reda i de växande ekonomiska svårigheterna och man lyssnade och lydde gärna. Ty det fanns ej despotism i hennes härskarande. Det var ej maktspråk man böjde sig för, utan för den ojäfaktiga öfverlägsenheten af Guds nåde i hennes klara tankegång. Det var lärorika stunder för en hvar, både ung och gammal, under ekonomiutskottets arbetstimmar, när fru Ankarsvärd tillsammans med fröken Hanna Lindberg, om hvilken vi härnedan skola tala, utredde kvistiga ekonomiska frågor och fördelade »regeringsärendena».

Men det var ej blott under sammankomsterna som fru Ankarsvärd var tillstädes. Ofta besökte hon Byrån för att följa löpande ärenden, råda och klargöra, och de ledande krafterna däruppe hade i henne ett stöd, som de ofta vände sig till i brydsamma arbetsförhållanden. Hon drunknade aldrig i de praktiska detaljerna, som kvinnor så ofta göra, men ingen af styrelsen kände dem dock så till punkt och pricka som hon, på samma gång hon ägde den stora samlande öfverblicken och en objektivitet i omdömen såsom ingen annan.

När man vet hur mycket tid och omtanke hon ägnat föreningens arbete, särskildt inom det ekonomiska området, och hur hennes intresse ständigt tvingade henne att deltaga i dess ärenden med det mest osparda nit, kan man tycka att redan detta arbete kunde varit för mycket för den eleganta världsdamen med alla hennes förbindelser till sällskapslifvet. När man då därtill känner allt hvad hon samtidigt uträttade för kvinnans bästa på alla andra områden, frågar man sig hur det var möjligt för denna lilla späda kvinna med sin bräckliga hälsa att öfverlägset sköta hvad tio andra kvinnor ej skulle hunnit. Hemligheten låg i hennes sällsynt stora och lyckliga begåfning. Hon ägde en mans tankedjup och arbetsallvar i förening med en kvinnas intensiva villighet att offra sig för det hon håller kärt och sätter högt.

När döden plötsligt ändade detta verksamma lif i december 1898, medan hon ännu syntes fullt lifskraftig — hon hade dagen förut med vanlig klarhet skött ordförandeskapet vid ekonomiutskottets sammanträde, då hon utan föregående illamående träffades af hjärtslag den 8 dec. — kände såväl styrelsen som enhvar af de många för föreningen arbetande, från den första till den sista, en uppriktig sorg, då de väl visste att med fru Ellen Ankarsvärd förlorade Handarbetets Vänner ett fast stöd och en oersättlig arbetskraft.

* * *

Vid hennes sida och på samma område verkade länge inom styrelsen en annan liten späd och bräcklig kvinna, men också hon med en mans klarhet och kraft. Det var *Hanna Lindberg*, i öfrigt mycket olik fru Ankarsvärd.

Hon hade utgått från en handtverkarefamilj i landsorten, hade såsom helt ung lämnat hemmet, då stugan blef hennes verksamma ande för trång, och kom till Stockholm, hvarest hon fann plats såsom husligt biträde i ett högt bildadt och ansedt prästhem, där hennes dittills föga odlade själsgåfvor mottogo rika tillfällen till utbildning under den dagliga sammanvaron med ovanligt gifvande naturer. Efter fyra års förlopp lämnade hon detta goda hem för att antaga ett med hennes naturanlag helt öfverensstämmande anbud att verka såsom biträde i det s. k. Almedalska Magasinet. Här visade hon sig besitta en ovanlig affärsduglighet och förvärfvade mer och mer de bästa köpmansegenskaper, så att, då föreståndaren för denna affär på grund af sjuklighet uppsade sin plats, blef den erbjuden åt och antagen af den då 24-åriga Hanna Lindberg, »utan all slags borgen och utan annan garanti än den af hennes redbara personlighet och bepröfvade duglighet».

Här är ej platsen att närmare följa denna märkliga »selfmade woman» under hennes lifsutveckling. Men de, som vilja känna mer af hennes verksamhet än försåvidt den berör hennes arbete för Handarbetets Vänner, hänvisas till fru Adlersparres liffulla teckning af Hanna Lindberg i Dagny 1889.

Åren gingo, och med de resurser, som en stor naturlig begåfning äger, hade fröken Lindberg såsom medelålders kvinna för länge sedan vunnit ett så aktadt namn och utvecklat sig till en så tänkande och på många områden verkligt bildad personlighet, att hon helt ryckt upp i ledet bland de framstående kvinnor, som på olika områden verkade nyttigt och välsignelsebringande för lösningen af den omtvistade kvinnofrågan. Härunder hade hon ofta kommit i beröring med fru Adlersparre. När därför Handarbetets Vänners nybildade styrelse var sammankallad för att öfverlägga huruvida man vågade hyra en försäljningslokal för 500 kronor, föreslog fru Adlersparre, att man skulle fråga fröken Lindbergs klokhet till råds. Hon kom, satte sig fort in i situationen, och hennes frimodiga svar blef: »Jag ansvarar för hyran».

Så fingo de stiftande vännerna en »affärsman» ibland sig, och liksom Hanna Lindberg »ansvarade» för hyran, så plägade hon ofta ansvara för summor af långt större betydenhet, allt som affären

växte. Hon blef förlagsmannen mot låg ränta, hvilket gaf fru Adlersparre anledning att i ett af sina tal yttra: »Hanna Lindberg var representanten för penningklokheten och beräkningskonsten inom vår styrelse, konsten att med minsta möjliga risk göra största möjliga vinst. Idén hade gripit också henne och hon lade sin konst åsido, i det hon började sin verksamhet för Handarbetets Vänner med att handla — finansiellt taladt — som en dåre, utan utsikt till den ringaste vinst». Detta är den bästa karakteristik öfver Hanna Lindbergs ingripande i arbetet för föreningens bästa.

Hennes handelskunskap, hennes kännedom om varor, villkor för uppköp, källor till desammas beräkning af rättvis förtjänstprocent, m. a. o. hennes egenskap af klok och sakkunnig köpman var just hvad den nybildade föreningen behöfde, vid sidan af sina konstnärliga sträfvanden. Men vare det sagdt henne till oförgätlig heder, att hennes blick såg ännu vidare och högre än det skarpa köpmansögat. Förvärfvet blef aldrig hufvudsaken. Det låg något af patricierns sinne hos handtverkarens dotter, som gjorde henne både vaken och varm för ideella syften. Just en sådan köpman var det Handarbetets Vänner behöfde, en som »finansiellt taladt kunde handla som en dåre», när så kräfdes.

Den, som på nära håll sett äfven en annan ingalunda betydelselös egenskap hos Hanna Lindberg, nämligen hennes vänliga omtanke och godhet för dem som behöfde detta, kan ej uraktlåta att nämna ett ord äfven om denna sida hos »affärsmannen». Om hon än ställde stora fordringar på dem, som arbetade omkring henne, så hade hon också på samma gång intresse och hjärta för deras väl. När hon märkte att någon af de unga på Byrån började se öfveransträngd ut, ordnade hon gärna så, att denna fick hvila ut en tid på landet eller företaga någon rekreationsfärd. Äfven smärre studieresor bekostade hon ibland. Under hennes något sträfva yta såg man ofta den goda féens drag framskymta.

Hon plägade säga, att intet af de större företag, i hvilka hon medverkat, skänkt henne så stor tillfredsställelse som Handarbetets Vänner. Af kamraterna inom styrelsen kallades hon ofta »vännernas vän».

I febr. 1889 dukade hon under för en kräftsjukdom, mot hvilken hon manligt kämpat i det längsta, liksom döfvande plågorna med rastlöst arbete. »Det var äkta manillahampa i den lilla människan», sade hennes läkare om henne, när allt var slut.

* * *

Vi se alltså att de hädangångna »fostermödrarna» allesammans voro märkliga och utpräglade personligheter, som det varit tungt att mista. Det återstår dock att nämna ännu en af de saknade, som lagt sitt trötta hufvud till ro, *Fredrika Limnell.* Detta namn, så dyrbart för alla, som känt henne, frammanar bilden af en af de kärleksrikaste och liffullaste kvinnor vi äga att minnas. Såsom ung blef hon den åldrande Fredrika Bremers vän, såsom gammal blef hon en vän för allt ungt och framtidsspirande; det tydde sig gärna till henne som blommor sträcka sig efter sol. Ty solig och öm som få var hon, med en stor och bred syn på lifvet. Hennes intressanta personlighet är vida känd och förträffligt tecknad af olika pennor, hennes minne dessutom så lifslefvande bland oss, att där finns intet att tillägga. Här blott några ord om hennes verksamhet inom Handarbetets Vänners styrelse.

Hon var med redan från den första sammankomsten, gripen af glädje att i sin mån få »arbeta för arbetet». Också hon hörde till de öfverhopade, men hon fann dock alltid tid och hjärterum för nya, fruktbärande idéer. När Föreningen stiftades, var hon ungefär 60 år, och hon arbetade troget därinom till sin död, då hon hunnit en ålder af 76 år. Dock kunde ingen ådagalägga större liflighet och ungdomlighet i diskussionen än hon. »On a l'âge de son cœur», säger fransmannen, och Fredrika Limnell förblef evigt ung i ordets bästa bemärkelse. När därtill parades den lifserfarna, åldrande kvinnans stora fördragsamhet och vishet, kan man lätt förstå hur värdig Fredrika var det namn, som kamraterna inom Styrelsen gåfvo henne, »den fred-rika».

Utan att ägna sig åt någon särskild detalj var hon dock väl förtrogen med alla inom styrelsen förekommande frågor och det var oftast hon, som vid sammanträdena gaf sista ordet vid bestämmandet af allmännare, kritiska beslut. Hos henne gaf hjärtats ädelhet en så rik mänsklig storhet åt förståndet, att det ofta gjorde henne till en sann vis.

Hon var den klarseende och kloka, men dock så milda förmedlaren vid de svårigheter, som ibland kunde uppstå. Man lyssnade gärna till hennes väl genomtänkta, visa ord, alltid framförda med mycken klarhet, ofta med en originell och blixtrande vältalighet.

År 1892 mistade styrelsen denna sin verksamma och högt älskade moderliga vän och medarbetare, då fru Fredrika Limnell stilla afled å Lyran nära Stockholm den 12 september.

* * *

När tiden är färdig att mottaga en ny idé, uppstå också rundt om människor färdiga att omsätta den i handling. Denna gamla erfarenhet upprepar sig oupphörligt. Så ock när Handarbetets Vänners stiftarinnor undrade hvar de skulle finna sin direktris, förmedlaren mellan konstnären och publiken, själf med en konstnärlig anläggning, den som kunde i sin hand taga alla de tusen ömtåliga trådar, hvaraf Föreningens arbetsamma framtid skulle väfvas. Stod hon då icke där, *Anna Fleetwood*, fix och färdig eller åtminstone värdig, som om hon hela sitt lif igenom ej tänkt på annat än att bereda sig till denna post!

Hon hade alltid haft stort intresse för handarbeten, fast hon känt att de sjunkit från fordomdags glans till själlös banalitet. Och hon gick där nu och väntade på »det förlösande ordet», på prinsen, som med sin kyss skulle väcka den fagra prinsessan, som slumrat hundratals år. Och när den nymornade prinsessan vinkade, trädde hon med gladt mod i hennes tjänst. Hon lämnade gärna det förnäma societetslifvet och ställde sig som en tjänande syster i deras led, som ville gifva sina krafter och sin tid åt textilarbetets nyfödda tankar. Ja, hon tvekade icke att när så behöfdes ställa sig bakom disken för att sälja eller mottaga beställningar, något som för den tiden visade en icke vanlig fördomsfrihet.

I en sådan verksamhet, där ingen väg ännu var röjd, fick hon nästan kolonistens och nybyggarens uppgift att med tomma händer midt i ödemarken grunda ett rike i smått. Hon fick mången gång vara allt i alla, med snabb rådighet handla på eget bevåg i brydsamma stunder, anskaffa arbeterskor, öfvervaka deras första okunniga försök, själf samtidigt lära och inhämta mycket, för att kunna stå rustad med alla chefsegenskaper, midt i en växande skara af väfverskor, brodöser, knypplerskor m. m. Afstånden voro långa, telefonen fanns ej. Det var att springa upp och ned för många trappor, ut i alla väder, in i alla gränder, oförtruten och oförskräckt. Hon fick ej ha nerver, ej blifva trött och modstulen. Nästa ögonblick skulle hon stå innanför disken, färdig att leda och upplysa en rådvill och litet misstrogen publik, som ville göra »forn-nordiska» arbeten. Äfven här skulle hon lära och undervisa, men så höfligt och fint att publiken ej finge märka, att den visste mer när den gick därifrån, än när den kom. Och hon gjorde allt detta med distingerad värdighet och med tro och kärlek till det *ideella* i sitt arbete, som kom henne att lyckligt besegra alla materiella vedervärdigheter. De tider hon skulle hvilat använde hon till studier på

muséerna och i bibliotekerna. Hennes egen utveckling växte i kapp med hennes ständigt mer fordrande uppgifter, så att hon snart nog rörde sig med sådan säkerhet inom sina olikartade områden, som om hon från sin första stund uppfostrats därtill. Hon fann äfven tid att komponera och utföra många vackra bidrag till modellsamlingen.

Än ytterligare vidgade hon sina ästetiska kunskaper och sin synkrets genom studieresor dels inom Sverige, i de landskap, hvilka ännu gömt gamla värderika textilalster, dels utomlands, där hon gjorde många bekantskaper, synnerligen värdefulla för sin utveckling, och hvarifrån hon alltid återvände med nya fruktbärande impulser. Under en af dessa studieresor var det, som hon i London ingick förlofning med en af tjänstemännen vid Kensington Museum, mr Henry Derby, med hvilken hon en tid därefter trädde i äktenskap år 1884 och öfverflyttade till England. Nitisk och plikttrogen som hon var, sågs hon i sitt arbete till det sista, och midt i sina nya tankar och planer hängde hon fast vid sin gamla kärlek till Handarbetets Vänner, som hon i 10 år troget ägnat sina bästa krafter, så att det syntes som om hon haft nästan lika svårt att lämna »Vännerna» som de henne.

* * *

Det är glädjande att bevittna hur varmt fästad enhvar af de sju fostermödrarna visat sig vid Handarbetets Vänners idé, fästade med en så personlig ömhet, som om den varit ett lefvande väsen. Af allt hvad de utanför den närmaste kretsen i hemmet lefvat för, har intet så fyllt dem, så tagit deras tankar och hjärtan som denna idé, det har enhvar af dem erkänt och i handling visat. Icke minst *Molly Rohtlieb*, som vi nu i tacksamhet vända våra blickar till. Och däri ligger väl också förklaringen till den framgång hvarmed hon och de alla arbetat, att det skett — icke för snöd vinning, icke genom intriger och afund, icke för personlig ära — utan för en högt älskad idé, inför hvilken de alla underordnat sig. Kanske dock ingen i så hög grad, som Molly Rohtlieb.

Dotter af den på 1830-talet till Sverige inflyttade kyrkoherden vid tyska församlingen i Stockholm, den på sin tid med rätta mycket uppburne doktor Johannes Rohtlieb och hans maka f. Döhn, växte hon upp i ett högt bildadt hem, där enhvar af familjemedlemmarna var en utpräglad personlighet. Af både far och mor fick hon i arf en rik intelligens, hvilken under gynsammaste förhållanden erhöll full

näring och sedan alltjämt utvecklats under fortsatta studier och resor samt umgänge med framstående personer både i in- och utlandet. Tidigt såg man henne syssla med fina handarbeten, men alltid med självständig uppfattning, aldrig såsom tanklös efterapare. Syskonen minnas många egendomliga och vackra arbeten, där hennes fantasi famlade med nya försök. Det var Handarbetets Vänners reformerande anda, som henne omedvetet protesterade mot samtidens smaklöshet och varslade om kommande bättre tider.

Hennes ungdom inföll under en tid, då icke många arbetsområden stodo öppna för kvinnan. Ett verksamhetsfält måste dock hennes lifliga själ äga och så valde hon skolans. Under en lång följd af år verkade hon såsom framstående lärarinna inom Wallinska skolan. På lediga stunder fantiserade hon gärna med nålen. Allt som hennes teoretiska studier på textilområdet fördjupades — och hon läste *mycket* och *väl* — såg hon alltmer bristerna i egnas och andras handaslöjd och kom småningom under samvaron med sina vänner fru Winge och fru Adlersparre att inse, att här fanns ett nytt, stort fält för kvinnan, där arbetet ej blef ett enformigt tidsfördrif, ett dåsigt sömnmedel för tankar och hjärtebehof, utan att tiden nu var inne att göra det till en individuell lifsyttring med gamla tiders skönhetsminnen och nya tiders skönhetslängtan. Och så stiftade dessa tre vänner, hvilka en hvar efter sitt skaplynne drömt Handarbetets Vänners framtidsdrömmar, den förening, som nu i 25 år ägt till valspråk: »hemslöjdens förädling, fosterländskt, konstnärligt».

En lång följd af år delade hon nu sin tid mellan skolan och verksamheten för Handarbetets Vänner. Sedan hon emellertid år 1894 lämnade sin lärarinnebefattning, har hon kunnat odeladt ägna sig åt sitt sista djupa lifsintresse. Mången gång har hon under sjuklighet tagit sina sista krafter för att arbeta för arbetet och gripa in just där hon behöfdes. — Ty att strängt afskilja de arbetsområden, som enhvar af de ledande personligheterna haft till sin specialitet, är omöjligt, då man kan säga att vid många tillfällen *alla gjorde allt*, d. v. s. ingrepo just där man såg sig för stunden bäst behöfvas. Sedermera tidtals bunden vid sjuksängen, har hon saknats som en af de oumbärliga. Men förrän hennes återvunna hälsa medgaf, sågs hon åter i full verksamhet däruppe på byrån.

Fröken Rohtlieb är ordförande i konstutskottet sedan den tid, då fru Winge trädde tillbaka för sin tilltagande sjuklighets skull. En kompetent person har nyligen om fröken Rohtlieb yttrat: »hon känner för textil konst och förstår den bättre än någon annan.»

Hennes djupgående och gedigna konststudier göra henne också vid konstutskottets afgöranden till en sällsynt förstående och kunnig kritiker, liksom den *dagliga* kritik hon utöfvar på Byrån, där hon tillsammans med direktrisen granskar nya mönster och följer arbetenas fortgång, är af oskattbart värde. Men det är ej blott som konstdomare man ser upp till henne. Vid styrelsens sammanträden, där föreningens största och viktigaste frågor, både praktiska och ideella, afgöras, äro hennes ord tungt vägande och hennes insats i diskussionen af högsta betydelse.

Många värdefulla modeller äro utgångna från fröken Rohtliebs hand. Oftast har hon ej ritat, utan direkt sytt dem. Särskildt under Handarbetets Vänners första tider hände det ofta, att hon och direktrisen, fröken Fleetwood, voro ovissa hvem af de två, som komponerat en modell, då den ena höll den andras åtgörande vid arbetet för viktigast.

Enhvar af de biträdande på Byrån har lärt mycket af fröken Rohtlieb, och särskildt ha de unga konstnärliga mönsterriterskorna mottagit mycket af henne i andligt afseende.

En af antikens män har sagt: »Jag har lärande lärt». Detta har nog sin tillämpning på hvarje äkta undervisare. Äfven här i förhållande till Handarbetets Vänners idé kan man nog säga att enhvar af de banbrytande där har lärt mycket själf, medan de undervisat andra. Molly Rohtlieb går ännu längre, då hon yttrat: »Vi lära otroligt mycket af våra kunder». I sin uppsats i Dagny 1891 om »Handarbetets Vänner» säger hon: »Visst är, att då det gäller föremål, där nytta och skönhet skola förenas, konstnären har åtskilligt att lära af publikens behof och äfven af denna själf». — Genom det öppna erkännandet af denna sanning inför sig själf och andra har Molly Rohtlieb i väsentlig mån medverkat till att Handarbetets Vänners stiftarinnor kunnat omsätta sin idé i en affär och sålunda kommit att i stor skala på denna väg »lärande lära».

Medan fru Adlersparre och fröken Fleetwood under första åren reste i olika delar af vårt land för att tillvarataga de allmogearbeten, som ännu funnos kvar från bättre tider, var det Molly Rohtlieb, som för samma ändamål undersökte Västergötland och Dalarne, inledande förbindelser för Handarbetets Vänners räkning med hittills okända knypplerskor, väfverskor och brodöser bland bondkvinnorna.

Vid ett par olika tidpunkter har hon i all stillhet måst ikläda sig direktrisens mångartade ansvar och bära dagens tunga och hetta; såsom då fröken Fleetwood för sitt giftermål lämnade sin plats och

man ännu ej hunnit hämta sig efter denna förlust, när dåvarande fröken Ingeborg Eketrä, till en början naturligtvis något främmande för direktrisposten, behöfde stöd och råd. Likaså några år därefter vid dennas giftermål med kapten Petrelli, då fröken Agnes Branting såsom helt ung och oerfaren blef fru Petrellis efterträdarinna, var det fröken Rohtlieb, som länge utan att synas stod vid hennes sida, medan hon med sitt exempel och sina stora insikter uppfostrade den unga för hennes maktpåliggande kall, liksom hon följde henne på hennes första studieresor. Fröken Branting har yttrat, att hon har fröken Rohtlieb i främsta rummet att tacka för sin andliga utveckling både under studieresorna i hennes sällskap och läroåren vid hennes sida. Men själf har Molly Rohtlieb alltid trädt i skuggan, aldrig velat höra talas om sina förtjänster i Handarbetets Vänners framgångar. Det ligger en hög grad af osjälfviskhet i detta oegennyttiga offrande af sig själf, som man måste beundrande erkänna.

Den första studieresan till Tyskland för kyrklig konst 1892 tillkom på fröken Rohtliebs initiativ. Hon var då fröken Branting följaktig, och här om någonsin kom hennes stora bildning och specialkunskaper till sin rätt, förvånande de främlingar, till hvilka hon kom för att lära, då mången af dem i stället fann, att fröken Rohtlieb visste bättre besked i deras heliga konst än de själfva.

Under den långa tidrymd hon nu hängifvet verkat på många af Handarbetets Vänners arbetsområden har hon intensivt lefvat med i dess glädje- och sorgeämnen, i dess framgångar och motigheter, medan en skara af unga krafter växt upp omkring henne, dem hon moderligt hjälpt i deras konstnärliga utveckling. Under tiden har hon med smärta sett sina gamla vänner, dem, som med henne en gång delade fostermödraskapet, den ena efter den andra gå hädan. Af dessa står nu Molly Rohtlieb ensam kvar. Heder och ära öfver hennes långvariga, trofasta kärleksgärning! Af de »sju fostermödrarna» är det endast hon, som i dessa dagar kan fira silfverbröllop med Handarbetets Vänners förverkligade idé.

Calla Curman.

Handarbetets Vänners barndom.

En minnesteckning af dess första direktris.

»Det var en gång en liten förening, som ännu låg i sin linda. Kring hennes vagga samlades en krets välvilliga fostermödrar för att gifva den lille sina gåfvor». Så börjar föreningens ädla stiftarinna i ett festtal »sagan om Handarbetets Vänner».

Mycket af verklighetens dryga arbete, sträfvan och omtanke har den sagan att tälja om och äfven rätt mycket af sådana egenskaper som hängifvenhet och offervillighet hos fostermödrarna.

Den första tanken på behofvet af en sådan förening lär ha vaknat hos fru Adlersparre, då hon tillsammans med fru Ankarsvärd besökte Köpenhamnsutställningen, sommaren 1872, vid åsynen af de underhaltiga handarbeten, som kommit från Sverige.

Redan då hade målaren August Malmström, professor Curman, professor och fru Winge samt artisten Jakob Kulle samlat många präktiga prof på gammalsvensk väfkonst samt sömnader med utmärkta motiv och stilfulla mönster. Nordiska museets idé låg i luften, ty doktor Hazelius hade också börjat sitt storartade samlande för att rädda undan förgängelsen och glömskan de rika skatter af fosterländsk handaslöjd, som ännu funnos i behåll. Skulle ej på grunden af detta gamla kunna byggas en textil konstslöjd med nationell prägel?

Där funnos således källor att hämta rika, präktiga motiv från, och där fanns i synnerhet *en* förmåga, som förenade *allt* som behöfdes: konstnärligt utbildad smak och stor arbetsskicklighet, nämligen fru Hanna Winge. Och med henne och andra för saken intresserade satte sig fru Adlersparre snart i kommunikation.

Till utställningen i Wien, sommaren 1873, ville man utsända åtminstone *några* alster af svensk handaslöjd, som kunde utvisa något nationellt och karakteristiskt. Fru Winge hade redan börjat återgifva mönster i dukagång medelst sömnad å rips, snårsöm kallad. Fröken Molly Rohtlieb och hennes vänner hade äfven anordnat och utfört flera sådana. Dylika äfvensom en bordduk i fornnordisk stil ville man sända till Wienerutställningen.

Det var detta år i februari, som fru Adlersparre en dag kom till mitt hem och bad att jag skulle åtaga mig utförandet af nämnda bordduk. Allt material skulle lämnas och jag endast gifva min tid. Denna var ej då mycket dyrbar, och jag åtog mig arbetet gärna,

allrahelst som det var efter mönster och under öfverinseende af min förra lärarinna i målning, fru Hanna Winge. Arbetet var uppspändt i båge och med min mors tillhjälp blef den arbetsamma »fornnordiska» drakbården i god tid färdig.

På våren 1874 satte fru Adlersparre kraftigt i verket planen om bildandet af en förening, som skulle gifva en konstnärlig och nationell prägel åt det svenska handarbetet. En dag i april blef jag anmodad att på läsesalongen möta fru Adlersparre och några andra vänner till idén. Där infann sig dock, jämte fru Adlersparre och undertecknad, endast fröken Molly Rohtlieb; och då var det som namnet *Handarbetets Vänner* föreslogs af fru Adlersparre — och antogs af samtliga!

Emellertid hade stiftarinnan genom ett, såväl i landsorten som hufvudstaden, kringsändt upprop till allmänheten sökt få ett lotteri till stånd för att därgenom insamla medel till en grundplåt för den blifvande föreningen, men, mig veterligt, kom detta ej till stånd och omnämnes ej i första årsberättelsen.

Däremot anordnades samma vår i största hast i ett par rum af Åhlinska skolans lokal en utställning af lånade handarbeten, som skulle visa i hvad riktning den nybildade föreningen ville gå. Beslutet härom fattades på ett sammanträde hos fru Limnell vid Röd bodtorget, och hennes Iduna lånades för att pryda bakgrunden i det inre rummet och gifva en sinnebild af den förnyelse man hoppades åvägabringa af den textila konsten. Utställningen var ganska talrikt besökt, och synnerligt intresse ådrog sig den flossaväfnad, som utfördes af Mina Wulff, en flicka från Närike, rekommenderad af fröken Selma Giöbel, såsom varande i besittning af denna då ganska okända konstskicklighet.

Under sommaren skickades åtskilliga af de nya snårsömsarbetena m. m. till tvenne utställningar i Uddevalla och Mariestad, där fröken Alma Schröder var ombud och Mina Wulff utförde flossaväfnad.

Kom så på hösten en beställning från fru Beyer i Göteborg på en flossamatta till ett pris af 100 kronor. Styrelsen, som utgjordes af de 20 damer, som undertecknat det första uppropet till lotteriet för föreningens grundplåt, sammanträdde och man beslöt att våga hyra en lokal från 1 oktober. Lokalen blef *ett* rum innanför Cohens växelkontor, Drottninggatan 36. Fru Hanna Winge utförde flossamönstret, och i den hyrda lokalen installerades Mina Wulff med sin väfstol för att utföra mattan, under det att fröken Alma

Schröder till en början åtog sig att tjänstgöra vid den improviserade Byrån.

Af H. M. drottningen hade fru Adlersparre erhållit en summa, jag tror 150 kronor. För detta »förlagskapital» inköptes ett gammalt garnlager (af en tapisserihandel, som uppgaf affären) samt ett stycke rödbrun rips (något skadadt) att utföra snårsöm på. En gammal hvit dragkista anskaffades äfven för att hysa lagret, hvilket, utom garnerna och ripsen, bestod af några bitar kläde och brodersilken, hvilka senare — rymdes i en cigarrlåda!

Härjämte ett bord, några stolar, några broderier på ett par lutande plan i de bägge fönstren, på väggarna några lånade arbeten af snårsömnad — detta var »Byråns» inredning och innehåll, förutom den förut omnämnda väfstolen. Och sådan var den enkla början: *Handarbetets Vänner — innanför Cohens växelkontor.*

Medan fröken Alma Schröder var på Byrån alla hvardagar från kl. 10 f. m. till 4 e. m., omväxlade några andra af styrelsemedlemmarna, däribland undertecknad, att vara där ett par timmar. Mot slutet af november hade fru Adlersparre öfvertalat mig att öfvertaga ansvaret för Byrån, hvilket jag gjorde med mycken tvekan, då allting i affärsväg var mig alldeles främmande, förutom det att jag ej ansåg mig äga de erforderliga egenskaperna för den konstnärliga sidan.

Emellertid hade en och annan kund, efter betraktandet af de i fönstren utlagda arbetena, börjat infinna sig, och några i handarbeten kunniga damer hade angifvit sig som arbetssökande.

Hvilket hufvudbry dessa första beställningar voro för den unga, ovana direktrisen! T. ex. en lampmatta med »drakmönster» beställdes efter en, som var utställd i fönstret. Hvar finna de material, som behöfdes? Och hur anordna det hela? Fru Winge måste rådfrågas. Det var att på e. m. gå och söka upp henne — 4 tr. upp, Mäster Samuelsgatan N:o 51. Och så gå till fröken Schröder, också 4 tr. upp, i Valentins hus vid Drottninggatan. Och var så något att tala vid fru Adlersparre om, så bodde också hon 4 tr. upp, i Sandahls hus. Och äfven om nätterna gåfvo dessa drakar och dessa snårsömsbroderier den stackars direktrisen ingen ro! En liten julbrådska rådde verkligen, ty beställningarna voro ej så få och svårigheterna än större. Men innan julen kom, fick hvar och en sitt.

Blef så flossamattan färdig och därmed en ny beställning, af d. v. kapten Selander, på en dubbelt så stor, af samma mönster förstoradt. Det var ju riktigt ståtligt!

Man började tänka på en större lokal, och flera sådana besågos af ordföranden och direktrisen, tills det blef beslutet att den första april flytta in i Industrimagasinets f. d. lokal, på nedra botten i N:o 15 Brunkebergs torg. Flyttningen gjordes af *ett* stadsbud, Mina Wulff och direktrisen. Det var nu riktigt storartadt att kunna inhysa garnlagret i riktiga skåp med skjutdörrar (hvilka skåp tillhörde lokalen) och att få en större låda än cigarrlådan för det nu något tillökade silkeslagret.

Beställningar inkommo så småningom, och bland de första i den nya lokalen minns jag en på ett par påbörjade fönstertäcken i snårsöm att af drottningens hoffröknar utföras och öfverlämnas som gåfva till Hennes Majestät.

Snart efter installeringen i den nya lokalen beslöt man sig för att anordna en textil låneutställning. Till denna fingo vi bl. a. en mängd gamla väfnader från professor Curman, herr J. Kulle m. fl. samt äfven en intressant och rikhaltig samling af spetsar. Utställningen varade flera veckor och var talrikt besökt. Naturligtvis voro de nya arbetena både beundrade och kritiserade; de »fornnordiska» färgerna voro af många ej värderade.

Fru Adlersparre hade anskaffat för föreningen fribiljett å statens järnvägar; och af denna begagnade hon sig själf under sommaren, för att vid en färd i Skåne uppköpa gamla »bänkadrätter», »åkedynor», »hängkläden» m. m. med förträffliga mönster, som sedan utgjort rika källor för motiv till mångahanda arbeten.

Vid ett direktionsmöte på sommaren var det som fröken Hanna Lindberg föreslogs som en särdeles lämplig medlem af direktionen. Hon hämtades genast från sitt kontor i Almedahls-magasinet; välvilligt gaf hon sitt bifall att gå in i styrelsen och med sin rika erfarenhet och praktiska affärsförmåga hjälpa och stödja den unga föreningen. Och i sanning, hon blef en hjälp och ett stöd af ovärderligt gagn. Utan henne hade den vid affärer alldeles ovana direktrisen sannerligen ej kunnat reda sig, när företagets affärssida allt mer började växa. Och hvar skulle föreningen fått medel till den hastiga utvidgningen af dess verksamhet, om Hanna Lindberg ej alltid varit villig att förskottera pengar, mot ränta, men i det närmaste mot ingen säkerhet? För direktrisen förblef hon alltid ej blott det välbehöfliga stödet, utan äfven en värderad vän.

Direktrisen företog under 5 à 6 veckor af sommaren en studieresa i Tyskland och Danmark tillsammans med n. v. professorskan Julia Jolin med anslag af slöjdföreningen, och snart efter hemkom-

sten måste hon resa till Finland, för att där å föreningens vägnar deltaga i tvenne utställningar, i Helsingfors och Åbo. Där beundrades såväl de gamla väfnaderna som de nya af föreningen anordnade arbetena, och en hel mängd beställningar inflöto, i all synnerhet af flossamattor. Snårsöm och annan sömnad utlärdes till de intresserade finska damerna, och man beslöt att i Helsingfors få till stånd en förening i samma syfte som Handarbetets Vänner.

Föreningen hade vid direktrisens återkomst utöfvat sin verksamhet ej fullt ett år, men arbeterskornas antal hade ökats från 2 till 32; omsättningen under året utgjorde omkring 8,000 kr. och outförda beställningar hade ett värde af 2,600 kr., under det att utbetalda arbetslöner uppgingo till 215 kr. Föreningen hade anordnat en större utställning och deltagit i de två finska; studieresor hade företagits af tre medlemmar inom landet och af två utomlands. Man kan således säga att den unga föreningen visat rätt mycken lifskraft under sitt första år.

Den 1 oktober flyttades till ny lokal, 1 tr. upp i samma hus. Denna bestod af två mindre rum och en stor sal. Väggarna i de mindre rummen kläddes med modellväfnader, hvaraf en stor del var inköpt af fru Adlersparre under hennes resa i Skåne. Det mellersta rummet var den egentliga byrån och här fick direktrisen nu ett skrifbord, medan salen blef till det mesta fylld af väfstolar, ty genom fribiljetter å statens järnvägar hade det nu blifvit föreningen möjligt att från Skåne hämta väfverskor, kunniga i de gamla väfslagen. Som biträde på Byrån antogs nu en väfföreståndersk a en kort tid, fröken Almqvist, sedermera fröken Regnstrand, hvilken senare blef en god hjälp.

Jämte de konstnärliga anordnarinnorna, fru Winge och fröken Rohtlieb, hade föreningen vid denna tid mycken hjälp, hvad väfnadsgrenen beträffar, af artisten Jakob Kulle, som ofta besökte Byrån och — kunnig i alla de gamla väfslagen — gaf många värdefulla råd.

Som föreningen ej hade medel att hyra lokal för väfverskorna, blefvo dessa, på fru Adlersparres förslag, inlogerade i väfsalen, där en sorts provisoriska sängar inrättades på långväggen, så att de om dagarna kunde slås ned, vill jag minnas. Obehaget att begagna väflokalen äfven som väfverskornas sängkammare, kök och matsal torde man kunna tänka sig. Det varade ej heller längre än öfver vintern, då fru Adlersparre med sin vanliga energi utverkade för föreningen att kostnadsfritt erhålla ett hus i Bellevue park som väflokal och väfverskornas bostad.

Enda biträdet var hittills väfföreståndarinnan, och till julen gafs frivillig hjälp af några unga damer som turvis togo ett par timmar hvar sin dag. Byrån var nu öppen från kl. 10 f. m. till 4 e. m., och som direktrisen fortfarande äfven skötte kassan, vet jag att det ofta hände (sedan publiken aflägsnat sig mellan kl. 4 och 5) att ett par hundra kronor, som kunde ha gått ut och in i kassan, nu hade att i detalj antecknas — hvarvid det ofta vred sig temligen rundt i en uttröttad hjärna. Jag minns också mycket väl att jag ej riktigt visste hur jag kom hem till Klara Västra Kyrkogata, men kvicknade till efter den i hast intagna middagen, som »hållits varm» en timme eller så. Efter en stunds hvila var direktrisen åter på Byrån för att skrifva bref eller beställningsorder och för öfrigt sköta om sådant, som ej medhanns på förmiddagen. Allt detta skulle man nog kalla »öfveransträngning», men med god hälsa, starka nerver, stort intresse och god vilja — *gick* det!

En kassörska antogs, som jag vill minnas, fram emot våren, och nästa höst tror jag det var som fröken Wortmann antogs som föreståndersk a för lagret, hvilket vid den tiden jämförelsevis nått ganska stora dimensioner.

När därefter fröken Österberg öfvertog Byråns ekonomiska sida, som hon alltsedan så troget och förtjänstfullt uppburit, blef en stor börda lyftad från direktrisens skuldror, och den unga föreningen började vinna alltmer i stadga och lämna barndomen bakom sig.

När efter föreningens deltagande i en basar för Nordiska museet som gåfva erhöllos från Ekmanska snickeribolaget ett par massiva ekskärmar, blefvo dessa använda för afdelande af den stora salen, hvilken därigenom fick ett ganska prydligt utseende och försäljningslokalen skild från direktrisens rum och från lagret.

Detta är hvad jag ur minnet kan anteckna om Handarbetets Vänners barndom. Barnet visade från början kraftiga lifstecken och utvecklade sig förvånande hastigt, men det var också uppburet af den ädla stiftarinnans aldrig sviktande energi och outtömliga förmåga af initiativ, af sådana kraftiga stöd för den konstnärliga sidan som fru Hanna Winge och fröken Molly Rohtlieb samt af sådana rådgifvarinnor å den ekonomiska afdelningen som fru Ellen Ankarsvärd, fröken Hanna Lindberg m. fl.

I hög grad bidrog äfven till framgången byråbiträdenas aldrig svikande intresse för saken och arbeterskornas outtröttlighet och tillmötesgående vid de ofta mycket svåra och brådskande uppgifter direktrisen måste ålägga dem.

Allt detta samverkade därtill att föreningen alltjämt utvidgade fälten för sin verksamhet och utan att svikta kunde arbeta för den uppgift, som stiftarinnan från början förelagt densamma, nämligen: »*det svenska handarbetets utveckling i konstnärlig och fosterländsk riktning*».

Anna Fleetwood-Derby.

Öfversikt af Föreningen Handarbetets Vänners verksamhet 1874—1899.

Föreningen Handarbetets Vänner stiftades våren 1874 af fru Sophie Adlersparre (Esselde) och fru Hanna Winge tillsammans med några konstnärer och sakkunniga damer inom hufvudstaden, i ändamål att i fosterländsk och konstnärlig riktning förädla den svenska hemslöjden, återupptaga och för nutida ändamål lämpa de gamla svenska mönster och färgmotiv, som förefunnos i våra allmogeväfnader, nationaldräkter, spetsar och gamla broderier, att gifva det finare handarbetet en mera konstnärlig riktning och därigenom återupplifva sinnet för detsamma samt verka förädlande på smaken i allmänhet.

* * *

För dessa sina syften har föreningen sökt verka:

dels genom att i Stockholm under konstnärlig ledning upprätta en byrå för mönster och modeller, där äfven färdiga och påbörjade arbeten samt material försäljas;

dels genom att lämna undervisning i konstväfnad och konstsömnad;

dels att genom ombud i landsorten uppsöka och från glömska rädda värdefulla alster såväl af allmogekvinnors hemslöjd som öfriga i konstnärligt afseende viktiga textilföremål samt, där originalen ej kunde förvärfvas, söka ombesörja kopiering af desamma;

dels att genom utställningar och utgifvande af mönster och beskrifningar å gamla af föreningen upptagna arbetssätt söka sprida kännedom och intresse för sina sträfvanden.

Då all konstslöjd ytterst beror på tillvaron af goda ritningar och modeller, blef det nödvändigt att först och främst skaffa en god mönstersamling, användbar för nutida ändamål, och sålunda skapa en sund textil smakriktning i nationell anda vid tillgodoseendet af hemmens prydnadsbehof.

Handarbetets Vänner satte såsom sin uppgift att motarbeta den falska riktning natursvärmeriet i det kvinliga prydnadsarbetet infört, där smaken och oftast skicklighet i de konstnärligare teknikerna var förlorad och den till ytterlighet drifna efterbildningsvurmen dödat fantasi och uppfinningsförmåga. Man hade förbisett, att det harmoniska och sköna i hvarje konstutöfning icke uppstår blott genom den skapande fantasiens verksamhet utan till form, färg och symmetri fogar sig efter harmoniens lagar och att sådana äfven föreskrifvas i och med beskaffenheten af de föremål som skola prydas. Det fanns ej något annat val för den unga föreningen än att beträda ett slags lärd väg, att skaffa sig klar insikt i konstens principer inom det ornamentala området och att genom råd och utarbetandet af goda förebilder meddela dem åt allmänheten. Man sökte genom större insikter få det oriktiga aflägsnadt och i dess ställe sätta något bättre, som stödde sig på verkligen befintliga fastän hittills förgätna lagar. Man eftersträfvade harmoni emellan det nyttiga och det sköna. Det blef med ett ord stilprincipernas tid gent emot den härskande principlöshetens och det tanklösa modets välde.

Sina mönstermotiv har föreningen hämtat från många olika håll.

Att den ledande konstnärinnan, fru Winge, som länge var den ensamt skapande, först och främst skulle ösa ur de rika skatter bekantskapen med vår allmogeslöjd erbjöd henne, är helt naturligt, då denna icke blott väckte hennes stora intresse för sin hänförande färgprakt utan ock för sin stora rikedom på ornamentala motiv. De gammalsvenska motiven med sina kraftiga harmoniska färger och i rik omväxling kombinerade mönster, såväl geometriska som efter djur- och växtmotiv strängt stiliserade, hafva städse tillvunnit sig uppmärksamhet och erkännande.

Påverkad af den fosterländska rörelse, som vid denna tidpunkt gjorde sig gällande såväl inom konsten som litteraturen, uppstod inom vår konstindustri den s. k. fornnordiska stilen, en yttring af den sträfvan, som på 1870-talet sökte på detta område skapa en fosterländsk stil, hvilken hämtade sina förebilder från nordens forntid bland brons- och järnåldersformerna i vårt historiska museum.

Men då nya stilar aldrig ha införts eller uppstått i ett slag utan utvecklat sig efter hand på grundvalen af det bestående, kunde dessa fornskandinaviska ornament, upptagna från en längesedan förgången kultur som ett uttryck för sin tids karakter, icke räcka till att tillfredsställa det ökade behof, som det moderna äfven idealt rikare lifvet kräfde. Det blef därför ej annat än ett välmenadt försök, som aldrig kunde slå rot i den för dessa former fullkomligt främmande omgifningen. De bilda också för fru Winge, som jämte professor Aug. Malmström var den som inom textilkonsten upptagit de fornnordiska dekorationsmotiven, endast en öfvergångsperiod till den byzantinska och romanska samt gotiska stilriktningen. För öfrigt finnas inom den af 2,500 nummer och flera tusen ritningar bestående mönstersamling, som föreningen äger, så väl renässansen i dess italienska och germanska skiftningar som Egyptens, Indiens och Persiens ornamentala former samt barocken, rococon, den s. k. gustavianska och kejsarstilen representerade.

Som af ofvanstående synes, har föreningen i hufvudsak hämtat sina mönstermotiv från äldre tiders konstslöjd. Men från hvilket håll än mönstren hämtats, hafva de dock undergått en passande ombildning för sitt nya ändamål och lämpats efter en ny tids behof och förändrade arbetssätt, med ett ord de hafva påtryckts sin egen tids prägel. Fastän föreningen arbetat i en förgången tids stilar, har hon således icke varit slaf under desamma utan låtit motiven oftast tjäna som medel till nya kompositioner och lämnat frihet åt den individuella konstnärspersonligheten.

Om man besinnar, hvilken betydelse för bostadens dekorativa utstyrsel den textila konsten äger, är det ju helt naturligt, att föreningens mönstersamling skall innehålla uttrycken af de växlande smakriktningar, som på alla områden inom konstindustrien raskt följt efter hvarandra under de senaste 25 åren.

En sådan lärotid som den textila konsten under det senaste kvartseklet genomlefvat icke blott inom vårt land utan äfven inom de stora kulturländerna har dock varit nödvändig. Jämte studiet af de gamla ornamentsformerna har äfven kännedomen om de bortglömda gamla arbetsarterna gifvit rikare konstnärliga uttrycksmedel åt vår egen tids textila konst.

Den nya smakriktning som, utgången från England, i våra dagar söker bryta väg för en ny stil och karakteriseras genom sitt ifriga sökande efter något nytt och som skrifvit på sin fana återgång till naturen, har äfven inom föreningens mönstersamling sina

representanter. Genom växtmotivens öfversättning till konstform har man sökt anpassa deras egendomliga färg- och formskönhet för det dekorativa ändamålet med hänsyn till material och teknik.

De nya mönster med naturmotiv, som äro ett uttryck för denna nya tidsströmning, bära alla prägel af sträng stilisering, då föreningen anser att växtens behandling bör grunda sig på ett lagbundet tankearbete.

En fast tradition vid föreningens arbete har varit, att mönsterritaren till fullo bör känna de medel hvaröfver konstsömnaden och konstväfnaden förfoga, för att en fullständig harmoni skall uppstå mellan konstnärens tanke och sömmerskans och väfverskans hand. På detta sätt alstras aktning för arbetets utförande, för arbetarens personlighet äfven ur etisk och ästetisk synpunkt. Man vill förnimma den koncipierande anden men äfven pulsslagen i den arbetande handen.

Detta torde också vara skälet hvarför kännare och älskare af konstslöjd stå så oberörda af månget föremål, som är obestridligt vackert i mönster och färg, men åstadkommet på mekanisk väg och inför hvilket man saknar den lefvande människan.

Då ett af villkoren för textilkonstens höjande är bibringande af konstnärlig bildning och teknisk färdighet åt dess idkare, har Handarbetets Vänner allt ifrån sitt stiftande utvecklat en betydande pedagogisk verksamhet. Flera af föreningens intresserade medlemmar samlade i smärre aftoncirklar unga damer omkring sig för att undervisa dem i de nya arbetssätten och sprida intresset därför i vidare kretsar. Undervisning i sömnad, väfnad och knyppling har lämnats dels åt föreningens medlemmar dels åt ett stort antal elever och arbeterskor för att utbilda dessa till verklig konstnärlig skicklighet, som på ett lyckligt sätt kunde förena handtverket med konsten. Under årens lopp har föreningen allt mer vidgat sin undervisande verksamhet, den har själf lärt i det den undervisat, den har sökt höja sitt eget arbete på samma gång den väckt och odlat smak och stilsinne hos allmänheten. Bland uttrycken för denna sträfvan var anordnandet af enklare modellserier, afsedda att genom hushållningssällskapens försorg spridas i landsorten; likaså ditsändes lärarinnor, som afgiftsfritt lämnade undervisning åt elever blott med villkor att hvarje elev i sin tur skulle förbinda sig att lämna undervisning åt tvenne andra personer.

Behofvet af en grundlig metodisk kunskap i alla de små finesser, som tillhöra ett verkligt konstbroderi, föranledde föreningen

att år 1888 från Wiens fackskola för konstsömnad införskrifva en lärarinna, som under en tvåårig vistelse i Stockholm meddelade undervisning i sin vackra konst, och hon har efterlämnat många skickliga elever, som fortsatt hennes verksamhet. Både sy- och väfskolan besökas årligen af många elever, hvilka i sin tur efter erhållet afgångsbetyg antagas till lärarinnor i flickskolor såväl i Stockholm som landsorten, och sålunda befrämjas föreningens mål att öfver hela landet sprida kunskap om en förädlad textilslöjd. Elevantalet i dessa skolor har varit i ständigt stigande och utgjordes år 1890 af 127, under 1898 af 177. Undervisningen i skolorna pågår från 15 jan.—15 juni och 1 sept.—15 dec.

Förutom den vanliga konstsömnadskursen har försöksvis anordnats en särskild pedagogisk kurs för handarbetslärarinnor, hvilken fortgått från början af maj till början af juni de tre sista åren och till hvilken utarbetats modellserier med mönster uteslutande upptagna från gammalsvenska allmogearbeten för att visa huru detta läroämne bör i skolan handhafvas. Då ändamålet med denna kurs är att bibringa lärarinnorna ej blott grundlig öfning i de olika arbetssättens teknik utan därjämte meddela dem lagarna för hvarje arbetssätts natur och användning, har undervisning lämnats genom muntliga föredrag. Bland de ämnen, som sålunda behandlats, må nämnas: »Om de geometriska mönstrens uppkomst, betydelse, sammansättning och användning», »Kort framställning om betydelsen af ordet stil och stilisering med särskildt afseende på den textila konstslöjden samt förklaring af de olika ornamentala motivens ursprung» etc. Härigenom hoppas föreningen hafva lämnat icke blott en god praktisk ledning utan ock goda pedagogiska grunder för lärarinnan att bygga vidare på.

Äfven föreläsningar i ämnen hörande till detta område ha anordnats. 1884 höllos af arkitekten Hugo Hörlin föreläsningar i stillära, 1886 af fröken Molly Rohtlieb en undervisningskurs i praktisk estetik med tillämpning för textilslöjden, 1894 af doktor B. Sahlin om ornamentik med särskildt afseende på den textila konsten.

Den fria resebiljetten på statens järnvägar, som föreningen under åren 1874—1876 och 1882—1887 innehade, var ett kraftigt medel för främjande af Handarbetets Vänners fosterländska verksamhet. Den gjorde det möjligt för den alltjämt med ekonomiska svårigheter kämpande föreningen att i skilda delar af landet utsända arbetande medlemmar, hvilka samlade, studerade och aftecknade kvarvarande alster af en nästan utdöende hemslöjd. Skickliga

väfverskor, sömmerskor och knypplerskor i landsorten uppsöktes och vidtalades att för någon tid bosätta sig i hufvudstaden för att där lämna undervisning och sedermera i sina respektive hemorter åtaga sig arbete för föreningens räkning. Förlusten af den fria resebiljetten har varit för föreningens sträfvanden utomordentligt kännbar, då härigenom möjligheten att idka studier och att meddela undervisning, att utdela och kontrollera arbete i landsorten, samt det icke minst viktiga, att besöka husflitsutställningar i skilda delar af landet, i väsentlig mån hämmats, till stor skada för det fosterländska syftet.

År 1875 besökte artisten Jakob Kulle, en grundlig kännare af den gamla allmogeslöjden, för föreningens räkning sin hemort Skåne, dels för att uppköpa gamla väfnader och broderier, dels för att lära de gamla arbetssätten samt för inledande af arbetsförbindelser. I ett bref till fru Adlersparre skrifver han om denna sin mission: »Att få det så bedrifvet som ni tänkt er saken är högst tvifvelaktigt, emedan befolkningen på starkt sädesproducerande orter har för mycket att syssla med jorden och därigenom lätt tillfälle till nödtorftigt uppehälle samt dessutom är något trög, då det gäller något nytt, *och nytt vore det att här såväl som öfverallt i Skåne sätta i gång gammaldags arbeten.* Den omständighet att jag kommit i tillfälle att lära mig väfnadssätten var nära nog en slump». Sedan berättar han, att han kommit till ett rikt bondfolk, där husets döttrar höllo på med snårväfnader, »dels för att göra något skildt från den vanliga sysselsättningen, dels för att använda den öfverflödiga tillgång på ull som fanns; dessutom tyckte mor: *'att de gärna kunde väfva litet snårt, som hon i sin ungdom väft så mycket af'*». Sedan han vidare förklarat snårväfnadens teknik, fortsätter han: »Det var eder mening att få denna väfnad i gång här som husslöjd, men det har sina svårigheter, som jag förut nämnt, dessutom äga de i allmänhet för trånga bostäder, för att tillåta plats för väfstol under vintern i sina med eldstäder försedda boningsrum, hvaraf hvarje familj ej har mer än ett, hvad som väfves till eget behof väfves om sommaren i uthus, kallrum och loge». Herr Kulle omtalar sedan: »Hvad färgningen beträffar, är jag öfvertygad om, att det näppeligen i hela Sverige färgas bättre än i Lund. Jag har hos en färgare Åkerlund beställt några färger, som numera sällan begagnas, nämligen *äkta blått, mellanblått, ljusblått* samt den ofta omtalade *krappröda,* en färg som för närvarande är rent af föraktad och som sedd ensam ej är lysande nog; men som tillsammans med andra färger är den mest angenäma af alla röda färger och därtill

äger tvenne särskildt utmärkta egenskaper, nämligen, den är äkta, förändrar sig följaktligen ej det minsta utan genom nötning samt är mycket billig». Herr Kulle skulle äfven sätta sig i förbindelse med någon eller några spetsknypplerskor. Sedan han omtalat »att alla äldre kvinnor kunna knyppla, men endast smala, grofva spetsar till eget bruk», nämner han att det ändå ej lyckats honom få dem att åtaga sig knyppling »sådan den önskas till Stockholm, undantagandes en kvinna i Glemminge och en i Valleberga, hvilka nu arbeta med föreningens tråd». Detta bref visar blott ett exempel på de svårigheter, under hvilka föreningen arbetade för spridande af intresset för dess syfte — hemslöjdens återupptagande och möjligheten att kunna åt allmogens kvinnor i landsorten gifva lönande arbete, under full kontroll öfver arbetets beskaffenhet.

Detta var faktiskt början till den industri, som f. n. existerar i Skåne och Dalarne. Vid denna tidpunkt öfvades knypplingen endast för nationaldräktens behof i stycken på »2½ kvarters» längd. Sedan dess hafva årligen sköna alster af denna vackra konst vandrat till föreningens byrå och därifrån ut i vida världen.

I olika delar af landet hafva numera många allmogekvinnor sin bergning genom att arbeta för föreningen. Sålunda väfvas band inom Jämtland i Offerdal, i Helsingland i Bjuråker, i Östergötland och Halland. I Helsingland förfärdigas broderier och spetsar i Delsbo. Från Dalarne förskrifva sig randiga gardiner i rosengång, broderier och spetsar, från Västergötland yllestramalj, från Södermanland linnestramalj. Inom Skåne har föreningen ej mindre än 50 arbeterskor för spetsknyppling, knytning, broderi, fransflätning och konstväfnad. I Stockholmstrakten väfves jutestramalj och i själfva Stockholm har föreningen sina skickligaste konstväfverskor och konstsömmerskor.

I arbetslöner utbetalades under föreningens första år till arbeterskor i Stockholm och landsorten omkring 2,500 kr., under år 1885 kr. 15,286, 1895 kr. 30,534 och under år 1898 kr. 31,900.

Redan på hemslöjdsutställningen i Stockholm 1880 kunde föreningen framvisa prof på en rikhaltig samling återupptagna gamla arbetssätt, såsom rosengång, munkabälte, krabbasnår, dukagång, rödlakan, flamsk (gobelin), flossa, tränsad flossa, flossade ryor, skälblad eller opphämta samt randig förklädesväf och bandväf. År 1884 besökte föreningens ordförande Bohuslän och hemförde därifrån gamla täcken i präktiga mönster och egendomligt väfsätt, »finskeväf» kallad. Först 1886 lyckades man få reda på den enda väfverska i Sverige,

som kunde väfva finskeväfven, och sedan behöfdes också mycken öfvertalning för att utverka tillåtelse för en af föreningens väfverskor att få komma till henne och lära sig detta ståtliga och intressanta väfnadssätt. Det var, kan man säga, i elfte timmen det räddades undan förintelse.

Alla ofvannämnda väfslag synas vara inhemska af ålder. Sverige och Norge äro de enda land i Europa, där haute-lisse-väfnadens under äldre tider vidt spridda konst bland allmogen bevarats till våra dagar.

I Tyskland utdog den redan i början af 1600-talet. Under 1700-talet har man hos oss öfvat denna konst i Halland, Västergötland, Småland och möjligen i Dalarne samt Skåne, hvilket landskap framför alla andra har äran af att hafva bevarat denna art af väfnadskonst till vår tid. Föreningens sträfvan har också varit att i vidsträcktaste mån återupplifva denna ädla väfnadsteknik, och har föreningen sett sina bemödanden krönas med framgång så att från en ringa början, då man i en från Nordiska museet lånad upprättstående väfstol, okunnig i väfnadens teknik, med stoppning sökte framarbeta mönstret, nu ser sig i stånd att våga sig på så svåra uppgifter som figurframställningar. Vid ett besök i Skåne år 1883 anställde direktrisen fröken Fleetwood en ung bondflicka för att på föreningens byrå utföra arbeten i den gamla skånska haute-lisse-tekniken, »flamsk» kallad, hvilken vackra konstart flickan på direktrisens uppmaning lärt af sin mormor. Snart nog inöfvades flere väfverskor, och från och med utställningen i Köpenhamn 1888 utfördes haute-lisse-väfnaden i större utsträckning. Stort intresse tilldrog sig den första större haute-lisse-väfnaden, en högsätesbonad, som i väfstolen förevisades allmänheten vid höstutställningen 1890. Efter denna tid har från föreningen månget stycke flamsk vandrat ut i världen, från enkla dynor och stolsbeklädnader till stora väggbonader. I år har för världsutställningen i Paris utförts en stor tapet med landskaps- och figurmotiv, »Kräftfisket», efter kartong af artisten Carl Larsson, hvilken tapet är den första egentliga figurframställning som utgått härifrån. I dessa sina haute-lisse-väfnader har föreningen försökt framhålla enkelhet i färg och linier med inskränkande af färgschatteringar och bisaker, som kunna störa intrycket af en sträng ytornering.

I sammanhang härmed må nämnas, att föreningen 1894 öppnat en afdelning för gobelinlagning. Året därefter exponerades den första lagade tapeten, och det hade lyckats föreningen att tillägna

sig konsten så väl, att det var vanskligt upptäcka hvar de skadade delarna befunnit sig. Men också har föreningens väflärarinna, som äfven förestår gobelinlagningen, i franska statens manufaktur af gobelin i Paris särskildt studerat såväl själfva väfnadstekniken som olika reparationsmetoder. Sedermera har restaurerats stora tapeter för såväl H. M:t konungens som svenska statens och enskildes räkning, och sysselsättas numera året om vid pass sju personer på detta arbetsområde.

Det tekniska arf föreningen från den nästförflutna tapisseriarbetets tid mottog var korsstynget. Dess första förvärf blef sedan den af fru Winge uppfunna »snårsömmen», hvilken syddes med silke och redgarn på ripsväfnad och som under föreningens första år väckte ett berättigadt uppseende. Bland gamla då för allmänheten okända tekniker återupptogos sedermera efter hand vingåkerssöm, tvistsöm, plattsöm, påläggsöm, lappsöm, utdragssöm, flätsöm och schattersöm, hvilka sömnadsarter mycket öfvats och numera fått en omfattande användning. Otroliga voro de svårigheter, som mötte under de första åren af föreningens tillvaro. Bland andra den att skaffa lämpligt material i en tid, då alla stoffer och garner lyste i skriande anilinfärger. Därför kunna de första arbetena i färg och material ingalunda till fullo betraktas som uttryck för hvad de ledande krafterna afsågo utan snarare såsom en opposition mot en då härskande smakriktning.

Sommaren 1883 gjordes studieresor af fröken Rohtlieb till Dalarne och af direktrisen fröken Eketrä till Helsingland. Från Dalarne hemförde fröken Rohtlieb många märkliga föremål med olika tekniker, hvilka fått en rik användning inom föreningens mönstersamling. Af fröken Rohtlieb upptogs och utarbetades bland annat den s. k. dalsömnaden med motiv efter väfda och sydda mönster från daldräkten, hvilka rika och intressanta mestadels geometriska mönster under en lång följd af år varit och äro af allmänheten mycket omtyckta och använda.

Fröken Eketrä medförde från sin färd till Helsingland spetsar, »örngåtts- och lakanshufvor» från Delsbo, utsydda i korsstyng med fagra mönster i rutor, stjärnor, hjärtan äfvensom blommor, stilfullt behandlade, samt prof på en alldeles särskild art af plattsöm, sedan gammalt karakteristisk för Delsbo. Denna arbetsart, som af föreningen kallas delsbosöm, utöfvas i sin hemort ännu den dag som i dag är, och bondkvinnorna rita själfva sina ytterst originella, idérika och i öfverensstämmelse med teknikens fordringar stilriktiga mönster.

Att traditionen är en oumbärlig lifsluft för en sundt utvecklad folk-konst, därom bära dessa broderier till fullo vittne, ty de kompositioner, med hvilka delsboförklädena och dukarna prydas, äro alla prof på den mest lagbundna organiska utveckling af mönstermotiven. Denna allmogeslöjd med sin säregna i blått eller rödt bomullsgarn på linne utförda teknik, som föreningen lyckats bevara och uppmuntra, utgör ett vackert prof på hvad en fint utvecklad formgifning, parad med en rik fantasi och uppfinningsförmåga, kan åstadkomma.

På detta sätt ha intresserade föreningsmedlemmar genom sitt arbete gjort en gyllene insats i föreningens utveckling genom att hafva stycke för stycke från skilda orter sammanfört och till en helgjuten bild samlat den gamla nationella textilslöjden och lämpat den efter en ny tids kraf och sålunda länkat samman de afbrutna trådarna — nutid med det förflutna.

Så snart Handarbetets Vänner börjat växa in i sin reformerande uppgift, vidgade den också sina arbetsområden. Redan under de första åren af sin verksamhet började föreningen ägna sitt arbete åt återupplifvande af den kyrkliga textil-konsten, hvilken under 1700-talet upphört att vara kyrklig, under 1800-talet att vara konst.

Genom studiet af förgångna tiders mästerverk sökte man göra sig förtrogen med äldre tiders religiösa och konstnärliga uppfattning, för att däruti finna ledning och insikt i den fromma och rörande symbolik, som ligger till grund för altarets prydande och gifver en inre betydelse åt dess ornamentik.

Som hufvudprincip för skapandet på detta område gäller att kompositionen framför allt bör bära en religiös prägel och såväl till färg som mönster hafva en symbolisk betydelse; konsten bör endast vara ett medel att uttrycka den religiösa idén. Ledd af studiet i medeltidens kyrkliga konst har föreningen sökt följa de däri angifna liturgiska lagar, som äro gemensamma för den protestantiska och katolska kyrkan.

De liturgiska färgernas innebörd är numera allmänt antagen af dem som sysselsätta sig med paramentik. Färgerna äro hvitt, rödt, grönt, violett och svart. De hafva en särskild vacker betydelse i det de beteckna det andliga innehållet af kyrkoårets olika tider. Föreningens första betydande arbete på detta område var den altarspets som år 1882 komponerades af fru Winge, afsedd att pryda högaltaret i Uppsala domkyrka. Denna altarspets utgör ett bestående prof på till tanke och form ädelt, till syfte heligt arbete, genomfördt

med den pietet och kärlek till ämnet som allena betingar ett godt resultat. Efter denna tid har allmänhetens intresse att pryda sina församlingars kyrkor i hög grad väckts.

Då paramentiken är så att säga en vetenskap för sig och fordrar grundliga studier, beslöt föreningens styrelse att sätta direktrisen fröken Branting i tillfälle att göra en studieresa till Tyskland för vinnande af insikt och erfarenhet på den kyrkliga konstens arbetsfält.

Från Handarbetets Vänner har under årens lopp utgått ett stort antal till utförande såväl enklare som dyrbarare parament och årligen utföras många kyrkliga beställningar.

Sin första princip att verka genom anordnandet af utställningar har Handarbetets Vänner förblifvit trogen.

Under sin första tid deltog den ofta i husslöjdutställningar inom landet hvarvid sömnad, väfnad och knyppling utfördes af från föreningen utsända personer för att visa och väcka intresse för arbetet i föreningens syften. Omständigheter hafva gjort att dessa utställningar numera väsentligen inskränkts till de årligen återkommande två à tre som anordnas på föreningens byrå för att visa dels nya modeller dels från byrån utgångna och af dess kunder utförda arbeten.

Handarbetets Vänner har äfven med framgång deltagit i utställningar i utlandet. 1876 i Filadelfia, 1877 i Kristiania och Amsterdam, 1878 i Paris, 1879 i Köpenhamn och London, 1882 i London, 1884 i Köpenhamn, 1888 i Köpenhamn och Glasgow, 1892 i München, 1893 i Chicago, 1898 i Helsingfors.

I studieändamål ha utlandets museer och konstanstalter flitigt besökts af föreningens ledande och arbetande krafter och förbindelser knutits bland annat med män såsom Jacob Falke, Julius Lessing, Sir Philip Owen, Alex. Schnütgen, Justus Brinckmann, hvilka gjort Handarbetets Vänners sträfvanden kända utom våra egna landamären.

Till konstindustrimuseerna i Wien, Berlin, Stuttgart, München och Dresden har föreningen på begäran lämnat modellsamlingar af textilföremål.

Under årens lopp ha föreningens samlingar af äldre textilföremål, skänkta och inköpta, vuxit så att den nu omfattar cirka 920 nummer.

Pristäflan föranstaltades 1885.

1:o) Färglagdt mönster till väfd matta 1:sta pris 200, 2:dra pris 100.

2:o) Färglagdt mönster till gardiner väfda eller sydda. 1:sta pris 150. 2:dra pris 75 kr.

3:o) Broderi eller väfnadsmönster till föremål efter eget val. Pris 50 kr.

1895 inbjödos till enskild pristäflan fru Anna Boberg och artisten herr Gunnar G:son Wennerberg. Ämne: Kartong till tapet att utföras i gobelinväfnad, afsedd för 1897 års utställning i Stockholm. Pris 150 kronor.

Handarbetets Vänner har utgifvit flera småskrifter. Dels beskrifning på utförda större arbeten, dels »Förteckningar på gamla arbetssätt», dels »Förslag till slöjdkurser för lärarinnor och barn». »Den kvinliga hemslöjden i Sverige» etc., »Mönsterbok för slöjdundervisning i hem och skola», 3 häft., i samband med »Tidskrift för hemmet», »Textilalbum» 5 häft. äfvensom särtryck ur Sv. Slöjdföreningens meddelande »om kyrklig textil konst».

Slutligen har genom Tidskrift för hemmet en serie uppsatser, redogörelser, mönster samt öfversättningar publicerats, däribland delar af den på sin tid epokgörande skriften »Die Kunst im Hause» af Jacob Falke, hvilken äfven hos oss verksamt bidragit till väckandet af intresse och bättre insikter vid hemmets prydande.

Handarbetets Vänners önskan är nu att genom den tillämnade tjugofemårsjubileumsutställningen gifva en så vidt möjligt åskådlig bild af dess här ofvan skildrade 25-åriga verksamhet, som framgått ur ett verkligt ideellt behof och aldrig afsett egen vinning utan allmänt gagn.

Väl kännande svagheter och brister i många afseenden, hoppas dock föreningen att det arbete som under dessa år utförts skall utgöra en bestående grund för en fortsatt utveckling af svensk textilkonst.

Föreningens angelägenheter ombesörjas af en styrelse bestående af 9 ledamöter — med lika antal suppleanter — hvilka sinsemellan fördelat sig i tvenne sektioner. 1:sta sektionen konstutskottet för de konstnärliga, 2:dra sektionen ekonomiutskottet för de ekonomiska göromålen.

H. K. K. Kronprinsessan Victoria är sedan år 1888 föreningens hedersordförande.

Hedersledamöter:

H. K. H. Kronprinsen.

H. K. H. Kronprinsessan.

H. K. H. Prins Eugen.

Sir Philip Cunliffe-Owen † 1894.

Hofrath Jacob von Falke †.

Fru Sophie Adlersparre † 1895.

Fru Hanna Winge † 1896.

Mrs Anna Fleetwood-Derby.

Fröken Carolina Norstedt † 1894.

Fröken Lotten von Kræmer.

Föreningens första ordförande var dess stiftarinna fru Sophie Adlersparre, f. Leijonhufvud, från 1874—1887.

Fru Anna Wallenberg, f. von Sydow, föreningens nuvarande ordförande, fr. 1887.

Föreningens första styrelse bestod af följande personer:

Fruar S. Adlersparre, H. Winge, E. Ankarsvärd, F. Limnell, fröknarna M. Rohtlieb, H. Lindberg och A. Fleetwood.

Nuvarande styrelsen består af följande personer:

Fruar A. Wallenberg ordf., E. Odelberg v. ordf., C. Curman, F. Claëson, K. Clason och S. Wising. Fröknarna M. Rohtlieb, S. Gisberg och H. Widmark. Suppleanter: fruar A. Lilliehöök, C. Grundström, I. Petersén, E. Rudbeck och E. Frestadius, fröken J. Levisson sekreterare, K. Cardon och M. Leijonhufvud. Nuvarande revisorer: fruar Lotten Edholm, Anna Frestadius och kommerserådet H. Rehbinder.

Direktriser:

Fröken Anna Fleetwood 1874—1884.

Fru Ingeborg Petrelli, född Eketrä, 1884—1891.

Fröken Agnes Branting 1891, föreningens nuvarande ledare.

Fröken Alma Österberg, byråföreståndersk a från 1878, ekonomidirektris sedan 1888.

Byråpersonal 26 personer.

De medel, hvarmed utgifterna för föreningens verksamhet bestridas, äro:

Statsanslag från 1875—1876 1,000 kr., från 1877—1899 1,200 kr. årligen. Ett särskildt anslag för deltagande i utställningen i Köpenhamn 1888 utgjordes af 500 kr.

Hushållningssällskapen hafva under åren 1876—1888 lämnat bidrag med en sammanlagd summa af 18,200 kr.

Ledamotsafgifter: från 1874—1877 utgjorde ledamotsafgiften 3 kr., sedermera 5 och berättigar till deltagande i lotteri, fria besök på föreningens utställningar samt afgiftsfritt lån af föreningens modeller under 2:ne dagar.

Försålda varor 1874—1875, 3,863 kr. 1898 86,391 kr.

Enskilda donationer:

1891 af David Carnegie kr. 10,000.

1895 af Emma Benedicks kr. 5,000.

År 1887, då fru S. Adlersparre afsade sig ordförandeskapet, ansåg sig styrelsen böra och kunna hedra henne genom stiftandet af ett pris 100 à 200 kr., »att under namn *fru Adlesparres pris* vid föreningens årsmöte tilldelas en kvinna inom eller utom föreningen som enligt styrelsens åsikt särdeles främjat svensk textilslöjd.

Dessutom har hvarje år 1882 -1898 utdelats ett »arbeterskepris» växlande mellan 50 och 100 kronor.

Sofia Gisberg.

C. E. Lagerström

FREJA-MAGASINET

18 Humlegårdsgatan 18
18 Götgatan 18
29 Drottninggatan 29

Absolut billigast

erhållas **fotografier** hos mig.

8 st. vanliga visitkort *endast 2 kr.*, 6 st. kabinettskort 3 kr. 50 öre, 12 st. 5 kr. 25 öre. 8 st. »Alf» *endast 1 kr.*

Levereras efter *hvilket som helst* insändt porträtt.

Mina fotografier *blekna aldrig.*

Tillfredsställande likhet med det insända porträttet garanteras.

Fotografierna återtagas, om de icke äro till lags.

Fotograf P. SLEJ,
Hurup, Danmark.

Pianoundervisning

meddelas af

Adèle Cederschiöld,

Engelbrektsgatan 5, ½ tr.

L'une des revues les mieux faites en langue française, *L'Humanité Nouvelle*, publie sous la rubrique »Livres et Revues», des comptes rendus de tous les livres scientifiques et littéraires en toutes les langues. Les auteurs et les éditeurs de ces ouvrages en notre pays ont donc intérêt à envoyer tout ce qu'ils publient à *L'Humanité Nouvelle*, 15, rue des Saint-Pères, Paris. Cette Revue envoie le numéro justificatif.

Anmälan.

Dagny utkommer **1899** *med 20 häften, utgörande minst 28 tryckark.*

Priset för hel årgång:

För medlemmar af Fredrika-Bremer-Förbundet ... kr. 3,50.

För icke medlemmar af Fredrika-Bremer-Förbundet » 5,00.

Förbundsmedlemmar prenumerera å Fredrika-Bremer-Förbundets byrå, 54 Drottninggatan, personligen eller medelst postanvisning. Icke förbundsmedlemmar kunna prenumerera dels vid alla postanstalter i riket, dels på förbundsbyrån, dels äfven hos hrr bokhandlare.

Lösnummer kunna erhållas å Fredrika-Bremer-Förbundets byrå till ett pris af 30 öre för enkelhäfte.

BARNÄNGENS antiseptiska Vademecum

för **munnens, tändernas** och **hudens vård** m. m.

På begäran af Aktiebolaget Barnängens Tekniska Fabrik har jag inköpt profver af några i handeln förekommande, koncentrerade munvatten: Vademecum, Dentolin, Stomatol, Gahnelit, Azymol och Aseptol och anställt jämförande undersökningar öfver deras förmåga att döda bakterier och att hindra bakteriers utveckling. Dessa undersökningar hafva skett under ensartade förhållanden för de olika munvattnen, saväl hvad beträffar munvattnens utspädningsgrad och temperatur som metoden för undersökningarne och de använda bakteriekulturernas motstandskraft.

Resultaten af dessa undersökningar framgå af nedanstående tabeller

I. 2 % lösning af munvattnen.

Vademecum	dödade	i regel	Tyfusbacillen	på 1 min.,	Difteribacillen	på 1 min.
Dentolin	»	»	»	1—2 »	»	2—3 »

II. 1 % lösning af munvattnen.

Vademecum	dödade	i regel	Kolerabakterien	på 1 min.,	Difteribacillen	på 2 min.
Dentolin	»	»	»	1 »	»	3—4 »
Gahnelit	»	»	»	1 »	»	4 »
Stomatol	»	»	»	1—2 »	»	4 »
Azymol	»	»	»	ej på ½ tim.,	»	ej på 1 tim.
Aseptol	»	»	»	ej på 24 tim.,	»	ej på 24 tim.

Stockholm den 11 Juni 1899.

Germund Wirgin,

Leg. Läkare, Amanuens v. Karol. Institutets hyg. afdeln.

Adresser:

Fredrika-Bremer-Förbundet: Drottninggatan 54.

Rikstelefon 27 62. Förbundets byrå öppen 11—4. Allm. tel. 48 16.

F. V. O. Centralbyrå: Stora Nygatan 36

Rikstelefon 15 46 — Allm. telefon 27 15

är under vintern öppen alla helgfria dagar, utom lördagar, kl. 10—4.

För *hjälpsökande* kl. ½10—11.

Föreningen Handarbetets Vänner: Brunkebergstorg 18.

Öppet 10—4.

Stockholm, Aftonbladets tryckeri. 1899.

Hildur Anderssons Ullspinneri- O. Skrädderi-Aktiebolag

Allm. T. 76 53. **16 Oxtorgsgatan 16,** 1 tr. Riks 1 63.

Filial: 1 Hornsgatan 1. Allm. 304 85.

[illegible] sorver, Krasgarn färgadt och ofärgadt. Vid köp af garner utlånas mönster samt gifvas råd och upplysningar af uppsättningar å väfnad gratis. För större partier lemnas 10 %, äfvensom fraktfritt vid närmaste ångbåt eller jernvägsstation.

Begär profver.

Billiga priser.